LIETUVOS RIBŲ PROBLEMA

Dr. Kazys Pakštas

Vytauto Didžiojo Universiteto Profesorius,
Buvęs Latvijos Universiteto Profesorius,
Švedų Antrop. ir geogr. apdov. Andrée med.,
Latvijos Geografijos Draugijos garbės narys,
Lietuvos Geografinės Dr-jos pirmininkas,
Rusijos Valst. Geografinės Dr-jos narys.

Kaunas — 1939 — Marijampolė

Dar kai kurie to paties autoriaus raštai:

LIETUVOS KLIMATAS. Žemės ūkio departamento leidinys. Klaipėda 1926 m. 122 pusl., kaina 5 lt.

LE CLIMAT DE LA LITHUANIE. Klaipėda, 1926 m., 137 pusl.

IŠ PRAĖJUSIO DEŠIMTMEČIO Į ATEINANTĮ. Kaunas, 1928 m., 16 pusl., kaina 50 c.

BALTIJOS RESPUBLIKŲ POLITINĖ GEOGRAFIJA: politinės geografijos problemos nagrinėjamos atsižvelgiant į Baltijos tautų likimą. Kaunas, 1929 m., 180 pusl., kaina 5 lt. (seniau 10 lt.).

BALTIJOS JŪRA: jos fizinė ir antropogeografinė studija. Klaipėda, 1934 m., 83 pusl. su ilustracijomis ir brėžiniais. Kaina 2 lt.

VILNIAUS PROBLEMA IR KAIP JĄ SPRĘSTI. Kaunas, 1935 m. 37 pusl. Kaina 1 lt.

APLINK AFRIKĄ. I dalis: nuo Kauno iki Kapštato. 283 pusl., 64 paveikslai. Kaunas, 1936 m. Kaina 3 lt. 50 c.

APLINK AFRIKĄ. II dalis: nuo Kapštato per Palestiną iki Kauno. 265 pusl., 51 pav., Kaunas, 1936 m. Kaina 3 lt.

AFRIKOS REGIONINĖ GEOGRAFIJA. Kaunas, 1938 m. 294 pusl., gausiai ilustruota.

ANGOLOS KLIMATAS. Kaunas, 1931 m., 22 pusl., kaina 1 lt.

KOLONIZACIJOS GALIMYBĖS ANGOLOJE. Kaunas, 1935 m. 32 pusl., kaina 1 lt. Tas pats angliškai:

COLONIZATION OPPORTUNITIES IN ANGOLA. Geografiski Raksti, III ir IV tomai, Ryga, 1934 m.

THE PROBLEM OF AN INTERNATIONAL LANGUAGE FOR THE BALTIC STATES. (Atspaudas iš „Studi Baltici", Vol. V), Roma, 1935—36 m.

LIETUVA EIKUMENOS ERDVĖJE. Kaunas, 1936 m. 11 pusl.

LEEDU BALTOSKANDIA RAAMISTIKUS. Tartu, „Looming", 1937 m.

L'ÉMIGRATION LITHUANIENNE ET SES CAUSES. Amsterdam, 1938 m.

BALTOSCANDIA AS A GEOGRAPHICAL AND CULTURAL UNIT. Ryga, 1939 (spaudoje).

Tiražas:
1000 egz.

Išleido:
„Dirvos“ B-vė 1939 m. Leidinio Nr. 515.

Spaudė:
„Šviesos“ spaustuvė Kaune, Jakšto 2.

Lietuvos ribų problema

Iš praktiško šono žiūrint, gana keista atrodo kalbėt apie mažos valstybės ribas, nustatytinas tarp jos ir kitos daug didesnės valstybės. Tačiau autorius savo keistumą pateisina dar keistesniu faktu: jau 20 metų arti Europos centro gyvuoja valstybė, kuri vis dar neturi abiejų šalių sutartimi nustatytų ribų. Tą vienintelę Europoje išimtį sudaro sena po Didžiojo Karo atsistačiusi Lietuva, kurios rytinės ir pietinės ribos dar nėra sutartimis nustatytos, kurios tebelaukia sprendimo ir todėl leidžia bent teoriškai jų klausimą nagrinėti. Čia tat ir svarstysime šį klausimą geografijos mokslo šviesoje, to mokslo, kuriam ir priklauso įvairūs ribų klausimai mūsų žemelės paviršiuje.

1. Neaiškumų ir painiavų kilmė

Per pastaruosius 500 metų mažiausia būta interpenetracijos tarp lietuvių ir latvių. Prieškarinė Kauno ir Kuršo gubernijų administracinė riba buvo kartu ir kalbos, etnografijos, religijos ir istorijos riba, reikalinga tik mažų etnografinių pataisų. Be didelių sunkumų abi valstybės susitarė tuos mažus ginčo objektus spręsti arbitražu, vyriausiu arbitru pasirinkdamos skotų tautos profesorių Simpsoną. Tat 1921 m. riba tarp Lietuvos ir Latvijos buvo galutinai išvesta per 487 km, sugrąžinant Lietuvai Palangą su 21 km Baltijos kranto, o Latvijai suteikiant atitinkamų nuolaidų keliose vietose, ypatingai rytinėse pasienių srityse. Tuo būdu be ilgų ginčų, šiedvi, kilme ir kalba giminingos, tautos greit išsprendė visus savo teritorinius klausimus. Tai leido abiem tautom savo pasieniais saugiai jaustis ir pradėti platų kulturinį, ekonominį ir net politinį bendrą darbą ir tvirtą draugystę.

Nebe tiek ryški lietuvių tautos riba vakaruose, kur ji susitinka su germanais. Senoji Vokietijos ir Rusijos riba tėra tiktai politikos, religijos ir kulturos riba. Bet ji nėra nei kalbos, nei etnografijos riba, nes abiem šonais tos ribos gyvena tos pačios lietuviškos kilmės žmonės. Tačiau Vokietijos šone miestai jau buvo labai atskiesti vokiečių imigrantais, o lietuviški kaimai buvo jau persunkti vokiečių civilizacijos ir iš dalies net užmiršę lietuvių kalbą. Padėtį kiek komplikavo ir religiniai skirtumai: istorinės Lietuvos gyventojai buvo katalikai, o Prūsų Lietuvos — liuteronys. Atsižvelgiant į tokią padėtį, Versalio sutartimi 1919 m. nuo Vokietijos buvo atskirta ne visa Prūsų, arba Mažoji, Lietuva, apimanti per 12.000 km^2, bet tik ketvirtoji jos dalis, esanti dešinėje Nemuno pakrantėje. Ji buvo pavadinta Klaipėdos kraštu ir 1923 m. prijungta prie Lietuvos. Klaipėdos kraštas apima 2848 km^2 ir šiuo metu turi apie 160.000 gyv. Kilmės atžvilgiu šitie gyventojai netoli 90% yra lietuviai, pagal religiją apie 80% liuteronys ir apie 15% katalikai. Klaipėdos krašto gyventojai daugumoje vartoja dvi kalbi: lietuvių ir vokiečių. Vokiškai kalbančių ir vokiečiais save laikančių šiuo metu Klaipėdos krašte yra apie 40%. Gyventojai, kurių šeimose persvara tenka lietuvių kalbai, sudaro apie 55%. 1938 m. žydų buvo apie 4%, bet dabar jų skaičiai eina mažyn dėl susidariusių jiems nepalankių sąlygų;

daugelis jų išsikrausto į kitas Lietuvos dalis, kur vokiški verslų nuostatai neveikia. Lietuviais save laiko toli gražu ne visi, kurie savo šeimose kalbasi lietuviškai. Netikėdami vokiška kilme, bet nenorėdami priklausyti mažesnei tautai, kai kurie gyventojai vadina save nauju ir neitraliu terminu: klaipėdiečiais, arba memelenderiais. 1925 m. tokių aiškios tautybės vengiančių žmonių statistika priskaitė net 28%. Jie kalbasi lietuviškai, bet ekonominis ir politinis jų nusistatymas yra vokiškas. 1925 m. tikrais lietuviais įsirašė tik 25% Klaipėdos krašto gyventojų arba 34.000. Klaipėdos uosto, pramonės ir prekybos augimas pareikalavo daug naujų darbininkų, kurių pats Klaipėdos kraštas negalėjo tiek daug parūpinti; tad reikėjo juos imti iš Didžiosios Lietuvos. Tuo tikslu per 15 metų Klaipėdoje įsigyveno apie 17.000 lietuvių. Tad šiuo metu visame Klaipėdos krašte yra bent 51.000 lietuvių: apie 30.000 liuteronių ir apie 20.000 katalikų. Tačiau labai žymi dalis imigrantų, pastoviai neuždirbančių per mėnesį 150 lt., negauna teisės rinkimuose balsuoti ir todėl nustoja savo politinio svorio, tuo būdu relatiniai padidindami senųjų autochtonų politinę įtaką.

Taigi, kilmės atžvilgiu Klaipėdos krašto gyventojai yra arti 90% lietuviai: motiniškos kalbos atžvilgiu čia yra apie 55% lietuvių, tautinio nusistatymo atžvilgiu apie 32% lietuvių; o tie lietuviai, kurie turi labai sunkiai gaunamas politines teises dalyvauti rinkimuose, sudaro tik apie 15–17% visų krašto balsuojančių gyventojų. Per 600 metų vokiečių valdomi, labai suartėję su jais religijos, kulturos ir ūkio dalykuose, šio krašto lietuviai sudaro visais atžvilgiais pereinamąją zoną tarp Lietuvos ir Vokietijos. Nors kulturinės ir politinės tendencijos prieštarauja, bet etnologinė gyventojų kilmė ir dar labiau ekonominiai viso Nemuno baseino interesai griežtai jungia mažutį Klaipėdos kraštą su Lietuva, kuriai jis pratęsia iki jūrų vienintelę jos naviguojamą upę — Nemuną — ir visam kraštui suteikia naturalų uostą, per kurį eina apie 80% Lietuvos užsienių prekybos, be kurios Klaipėdos miestas negali augti ir klestėti. Prijungus šį kraštą prie Lietuvos, palikta jam labai plati autonomija, kad čia nenukentėtų vokiškosios kulturos per šimtus metų įgyta persvara. Tuo būdu sudaryta pusiausvira tarp galingos Vokietijos kulturinių interesų ir tarp mažos Lietuvos ūkiškų reikalų. Savo viduje kraštas tvarkosi taip, lig jis priklausytų Vokietijai, bet svarbiausias tranzitinio susisiekimo arterijas ir uostą savo rankose laiko centrinė Lietuvos valdžia, o žemutinė Nemuno tekmė atskiria Lietuvą nuo Vokietijos politiškai, nors ekonomiškai toji Nemuno dalis abiejų valstybių tvarkoma ir naudojama transportui.

Lietuvos riba su Vokietija eina per 230 km. Apie pusę to trakto sudaro vien Nemunas; jo tekme ir jūra einanti riba yra pati naturaliausia iš visų Lietuvos ribų. Tai dar vienas svarus argumentas už Klaipėdos krašto prijungimą prie Lietuvos. Į pietus nuo Nemuno Lietuvos-Vokietijos riba eina mažais upeliais arba sausuma. Bet toji riba nejudėjo per pusę tūkstančio metų, tat ji turi labai tvirtas istorines teises. Be to, ji yra kartu religijos, kulturos ir net ūkio riba, nes kraštai į vakarus nuo jos gravituoja labiau į Karaliaučių, kaip į Kauną. O 19-to amžiaus gale ir 20 to pradžioje visa plati zona tarp Tilžės, Gumbinės, Kybartų ir Labguvos beveik visai nustojo kalbėjusi lietuviškai ir prisiėmė galingai proteguojamą vokiečių kalbą. Vokietijos ribose liko vos arti 40.000 lietuviškai kalbančių gyventojų,

kurie šioje zonoje vargiai besudaro 10% visų gyventojų. Visa tai turėdama galvoje Lietuva neturi jokių pretensijų į Vokietijos valdomas sritis ir labai nori, kad ir Vokietija laikytųsi tokių pat tendencijų Lietuvos atžvilgiu.

Apimdama 55.658 km² šių dienų Lietuvos respublika turi 2.550.000 gyv., kurie tautybėmis šitaip pasiskirsto: lietuvių 81%, žydų 7%, vokiečių 4%, lenkų 3%, rusų 2,3%, kitų 2,7%. Jei nekalbėti apie Klaipėdos kraštą, tai kitose Lietuvos dalyse tėra vos du valsčiai, kuriose lietuviai neturi daugumos: tai Lapiai prie Kauno ir Joniškis Utenos apskr. Bet šių dienų Lietuvos respublika apima tik apie 6% buvusios Vytauto imperijos ir tik šeštą dalį tos istorinės Lietuvos, kuri gyvavo iki 1795 m. ir bent 500 metų valdė plotus, ne mažesnius kaip 320.000 km².

Patenkinta savo žieminėmis ir vakarinėmis ribomis, Lietuva betgi negavo rytuose ir pietuose esančių savo etnografinių sričių. Tiesa, 1920 m. taikos sutartimi su Rusija Lietuva buvo gavusi patenkinamas etnografines ribas kartu su sostine Vilnium. Tos sutarties ribose Lietuva būtų turėjusi 88.000 km² su 4 mil. gyv. Tačiau šiose ribose Lietuva laikėsi vos apie du mėnesiu; 1920 m. Spalių mėn. 9 d. Lenkijos armija staigiu ir netikėtu puolimu, sulaužydama prieš 2 dieni padarytą paliaubų sutartį Suvalkuose, įsibrovė Lietuvon ir kelių savaičių kovomis apvaldė apie trečdalį Lietuvos teritorijų. Nuo to laiko dar nesudaryta jokia sutartis, kuri nustatytų tarp šių dviejų valstybių politines ribas.

Karo veiksmų sukurta vadinamoji administracijos linija nėra jokia riba nei istoriniu, nei ekonominiu, nei etnografiniu ar kulturiniu atžvilgiais. Suvalkų sutarties sulaužymas dar padidino politines painiavas, kurios ir anksčiau šaldė Lietuvos ir Lenkijos santykius. 20 metų jau gyvuoja atstatytos Lietuvos ir Lenkijos valstybės, bet jos dar neturi nustatytų ribų. Oficialinė Lenkija mano, kad tąja riba reikia laikyti jos ginklų persvaros sudaryta administracijos linija, prie kurios sustojo abiejų valstybių kariaujančios kariuomenės 1920 m. vėlyvą rudenį; ši linija faktinai skiria abiejų valstybių valdomas sritis ir abi valstybės sutiko ją vadinti ne riba, bet administracijos linija, nes ji kol kas jokios sutarties nepatvirtinta. Lietuva tebelaukia deryboms progų ir tikisi bent stambių savo naudai pataisų, jei ne visai tinkamo sprendimo. Turint tokį svarbų atvirą klausimą, kol kas bent moksliškai teoriškai galėtume jį svarstyti bent ketveriopu požvelgiu: istoriniu, ekonominiu, etnografiniu ir lingvistiniu.

2. Lietuvos ribos pagal istorinį kriterijų

13-to amžiaus pradžioje susiorganizavusi lietuvių valstybė apėmė 110.000 km² savų lietuviškai kalbančių ir pagoniškos religijos žemių ir tik labai nedidelius pakraščius slaviškų (gudiškų) žemių, jau prieš 400 metų priėmusių krikščionybę pagal graikų ortodoksų apeigas. Jauna lietuvių pagoniška valstybė buvo iš visų šonų apsupta krikščioniškų kraštų. Iš vakarų ir iš žiemių lietuvius spaudė ir jų ekspansiją visiškai sulaikė teutonų riteriai, norėdami Lietuvą pakrikštyti ir per tą krikštą įsigyti politinių teisių į lietuvių žemes. Kilnius tikslus vaidindami teutonų riteriai per 200 metų beveik nuolat puldinėjo Lietuvą, vis papildydami savo kareivių eiles naujais ateiviais iš visos germaniškos Europos. Nebegalėdami varyti jokios

ekspansijos į vakarus ir į žiemius, lietuviai aptiko silpsnesnių vietų savo rytiniuose ir pietiniuose pasieniuose, kur rusų kunigaikščiai gerokai buvo nusilpnėję kovose su totoriais. Šita aplinkybė sudarė galimumų prasiveržti Lietuvos didžiųjų kunigaikščių ekspansijai į gudų, ukrainiečių, rusų ir net totorių žemes.

Lietuvių ekspansija prasidėjo jau 13-me amžiuje ir savo viršūnių pasiekė 15-to amžiaus pradžioje, kuomet (1410—1494) Vytauto Didžiojo imperija jau apėmė 850.000 km². Dabar šitame plote gyvena 56 milijonai gyventojų. Žieminiu savo galu Lietuva siekė Baltijos jūrą prie Palangos, o pietuose, totorių žemėse, atsirėmė į Juodąsias jūras, kur beveik šimtą metų valdė Hadži Bey uostą, t. y. dabartinę Odessą. Privilegija sujungti po viena vėliava žiemines ir pietines jūras plačiausioje Europos vietoje teko iš viso tik dviem valstybėm: Viduriniais amžiais Lietuvai ir Naujaisiais laikais — Rusijai; jokia kita valstybė panašios užmačios nepakartojo. Kijevas tuomet buvo pasidaręs geografiniu centru šios didžiulės valstybės, kurios sostine nuo 1323 m. vis tebebuvo Vilnius, žieminėje Lietuvos dalyje, Nemuno baseino beveik vidury, visiškai lietuviškose žemėse. Labai keistas dalykas, kad istorija niekur nežino tokio pavyzdžio, kad kuri nors krikščioniška tauta būtų tapusi pagoniškos valstybės kolonija ar provincija. Vienintelė išimtis iš šitos bendros taisyklės pasidarė tik Lietuvos 13-me ir 14-me amžiais valdytuose plotuose. Čia pagoniška ir nedidelė tauta su pagoniška dinastija apvaldė už savo kraštą žymiai didesnius slavių plotus, kurie buvo priėmę krikščionybę 400 metų anksčiau kaip lietuviai. Dniepras, trečioji pagal didumą Europos upė, ir Dniepro baseinas beveik visas priklausė Lietuvai. Lietuvai priklausė 15-me amžiuje visos Gudų žemės, beveik visa Ukraina, dalis tikrosios Rusijos iki Maskvos apylinkių ir totorių kraštai prie Juodųjų jūrų. Šita didžiulė imperija pradėjo pietuose ir rytuose tirpti 1494 m. ir tirpo iki 1569 m. Per šitą laikotarpį ji sumažėjo iš 850.000 km² į 320.000 km². Didesnę dalį netektų žemių užkariavo stiprėjanti Rusija, bet ne ką mažesnius kąsnius gavo ir Lenkija.

Po 1569 m. likusieji Lietuvai plotai apėmė aukštutinio Dniepro ir Nemuno baseinus, t. y. lietuvių, gudų ir tik maža dalimi ukrainiečių žemes. Tarp 1569 ir 1772 m. Lietuvai priklausė vis dar ne mažiau kaip 320.000 km², o kai kada truputį daugiau. Šituose plotuose dabar gyvena apie 14 milijonų gyventojų. Daugumą tų plotų dabar valdo Sovietų Federacija, daug jų teko Lenkijai, ir tik šeštą jų dalį pasilaikė šių dienų Lietuvos valstybė. Sakytų Lietuvos plotų geografinis centras buvo Minskas ir Nemuno versmė, kuri yra kartu ir visos Europos geografinis centras.

Kaip matome, Lietuvos istorinės teritorijos per 500 metų (13—18 amž.) svyruodavo tarp 320.000 ir 850.000 km². Nors žieminė, lietuviškai kalbanti valstybės dalis ir buvo tuomet tankiau gyvenama, tačiau maksimaliniame Lietuvos išsiplėtime lietuviai savo valstybėje vargiai ar sudarė daugiau kaip penktą visų gyventojų dalį. Net ir po Liublino Unijos sumažintoje teritorijoj iki 320.000 km² lietuvių skaičiaus persvara buvo abejotina, nes kompaktiškai jų gyvenami plotai tų laikų valstybėje buvo sumažėję iki 80.000 km², kas sudarė tiktai ketvirtą dalį visų valstybės plotų greta 200.000 km² daugiausia gudų ir iš dalies jau gudiškai kalbančių lietuvių. Likusieji 40.000

km² pačių pakraštinių teritorijų pietuose buvo gyvenami ukrainiečių, rytuose — rusų.

Turint galvoje nemažą Lietuvos istorinių plotų įvairavimą amžių bėgy, gali kilti klausimas: kuriuos gi plotus tektų laikyti tikrai istoriškais, su aiškia lietuvių istorijos persvara? Rytinių slavių istorinis periodas prasidėjo 9-to amžiaus pabaigoje, taigi jau truko truputį daugiau kaip 1000 metų. Lietuvos istorinis periodas visiškai išryškėja tiktai 13-to amžiaus pradžioje, tame pačiame šimtmety apimdamas jau beveik visą Nemuno baseiną. Prasidėjusi žieminėje Nemuno baseino daly Lietuvos valstybė išplėtojo nepaprastai energingą ekspansiją į pietų rytus pagal didelę ašį Vilniaus, Kijevo, Juodųjų jūrų. Prie Juodųjų jūrų Lietuvos vėliava išsilaikė tik apie 100 metų, Kijeve ir didesnėje Ukrainos daly ji valdė apie 200 metų; taigi čia Lietuvos istorijai tenka tiktai dešimta ar penkta istorinio periodo dalis. Bet Gudų žemėse lietuviai pradeda įsigalėti jau prie Mindaugo, pirmojo Lietuvos karaliaus, 13-me amžiuje. Gediminas 14-to amžiaus pirmoje pusėje jau apvaldė beveik visas gudų žemes su Vitebsku, Orša ir Turovu. Ir šitose visose gudiškose žemėse Lietuvos valdžia laikėsi iki pirmojo Lietuvos padalinimo 1772 m., t. y. apie 500 metų. Taigi, lietuviškos istorijos persvarai tenka jau sakytieji 320.000 km², savo plotu visai lygūs prieškarinei Vengrijos karalystei ir tik truputį mažesni už dabartinę Lenkiją. Dabar šitų plotų politinė priklausomybė skirstosi maždaug taip: Sovietų Federacija valdo apie 150.000 km², Lenkija 117.000 km² ir Lietuva 53.000 km² (be Klaipėdos krašto). Skaitant, kad vidutinis gyventojų tankumas šiuose plotuose dabar siekia 44 viename kv. km, istorinės Lietuvos plotuose gyvena dabar apie 14.000.000 gyv., kurių tarpe gudiškai kalbančių yra apie 8 mil., lietuviškai kalbančių apie 2,5 mil., žydų arti 1,5 mil., rusų arti 1 milijono, lenkų daugiau kaip 0,5 mil. ir ukrainiečių arti 0,5 mil.

Dabar galima būtų iškelti įdomų klausimą: 1918 m., kai pradėjo Europoje kurtis bei atsistatyti visa eilė senų ir naujų valstybių, ar buvo kur tvirto noro atstatyti senąją istorinę Lietuvą su 14 mil. gyv.? Taip, tokio noro ir visai konkrečių sumanymų vis dėlto būta, bet tiktai slavių tarpe.

Tokiam sumanymui labiausia pritarė gudų visuomenės veikėjai. Sovietuose net buvo jau suformuota valdžia, kuri turėjo valdyti lietuvių-gudų federalinę respubliką su bendra jų sostine Vilniuje. Šitą Lietuvos-Gudijos respubliką tvirtai ginklu remė visa Sovietų Rusija, su kuria naujoji respublika buvo nusistačiusi sueiti į federalinius ryšius, neieškodama pilnos nepriklausomybės. Gudams tokia dvilypė valstybė taip pat patiko, nes joje jie būtų turėję daugumą, o per grynai lietuviškas žemes būtų gavę gerą priėjimą prie jūros, kurios gudiškos žemės niekur nesiekia. Tokia valstybė būtų apėmusi visą Nemuno baseiną, didelę dalį Dniepro ir mažą dalį Dauguvos baseinų. Jei Klaipėda būtų tokios valstybės vienintelis uostas, tai jo prekyba ir pramonė, susikoncentravusi iš naturalaus ir upėmis sujungto užnugario, taip sparčiai kiltų, kad šis miestas gautų visus šansus pasiekti milijoną gyventojų. Tokios puikios prekybos perspektivos didelėje erdvėje galėjo labai patikti ir viso kalbamo regiono žydams, kurių prekybiniai interesai yra priešingi mažų valstybių steigimui. O minėtoji Lietuvos-Gudijos valstybė būtų buvusi nebe mažoji, bet vidutinė savo gyventojų skaičium ir be-

veik didžioji savo plotais, kurie leistų tikėtis ir gyventojų skaičių ateity pakelti net iki 25 mil.

Panašią istorinės Lietuvos koncepciją skleidė ir sulenkėję šio plataus krašto dvarininkai, kurių tipingu atstovu galima laikyti lietuvių kilmės Lenkijos maršalą Juozą Pilsudskį. Jis, kaip ir daugelis jo artimųjų, buvo tikrai *homo historicus*, galvojo istorinėmis kategorijomis. Jis taip pat 1919—20 m. bandė ginklu atstatyti seną istorinę Lietuvą ir surišti ją bent kokiais federaliniais ryšiais su Lenkija. Bet lenkai jos vidujinę santvarką visai kitaip vaizdavosi, kaip gudai ir rusai. Vietoje dviejų kantonų, lenkai numatė tris kantonus: lietuvišką Kaune, gudišką Minske ir lenkišką Vilniuje, kur būtų buvusi kartu ir federalinė sostinė. Lietuviai nesupranta gudiškai ir tik retesni moka lenkiškai. Gudai nesupranta lietuviškai, bet jiems labai lengva pramokti lenkų kalbos. Pačių lenkų arba sulenkėjusių lietuvių visoje 320 000 km² teritorijoj yra tik šiek tiek daugiau kaip pusė milijono. Bet jie gyvena daugiausia pačioje Lietuvos sostinėje Vilniuje ir jo apylinkėse, po truputį kituose miestuose ir provincijoj valdo stambius geresnių žemių plotus. Užimdami centrinę padėtį, turėdami daug daugiau žemės ir stiprių ekonominių bei kulturinių pozicijų miestuose, jie tikėjosi persvaros atstatytoje istorinėje Lietuvoje; jie manė, kad gudai su lietuviais, norėdami susikalbėti, pirmi ir antri mokinsis lenkų kalbos. Federaliniai ryšiai su Lenkija galėjo būti tikros jėgos garantija lenkų kalbai ir kulturai bent tuo atveju, kai lenkų mažumai pradėtų nebesisekti savo norus pravesti dideliuose lietuvių ir gudų plotuose. Taigi, Pilsudskis ir jo bendraminčiai labai daug tikėjosi iš istorinės Lietuvos atstatymo. Tačiau daugumas lenkų nepasitikėjo Pilsudskio ir kitų federalistų romantiškomis svajonėmis ir pramatė, kad kylantis lietuvių bei gudų tautinis susipratimas ir bręstanti jų kultura nebeužleis turtingai lenkų mažumai tokio vadovaujančio politinio ir kulturinio vaidmens, kokį ji yra turėjusi netolimoje praeity. Todėl Pilsudskio dviejų aukštų federacija sutiko didelį pasipriešinimą pačiuose realiau galvojančiuose lenkuose.

Pačiuose lietuviuose istorinės Lietuvos idėja buvo beveik visiškai išnykusi, o federalinės didelės Lietuvos federacija su Lenkija lietuviuose ne tik nerado jokio pritarimo, bet buvo sutikta su didžiausiu pasipriešinimu. Visa lietuvių bent kiek galvojanti visuomenė nemanė apie tokią Lietuvą, kurioje lietuviai būtų mažumoje. Atvirkščiai, ji svajojo apie nacionalinę savo valstybę, kurioje lietuviai sudarytų daugumą ir kuri būtų visiškai nepriklausoma. Lietuviai norėjo prie savo valstybės priglausti tik tuos gudiškus pakraščius, kurie ekonomiškai stipriai gravituoja prie Vilniaus arba geležinkeliais bei upėmis yra stipriai prisirišę prie Lietuvos miestų. Tokioms svetimos kalbos sritims buvo numatyta suteikti plačią kulturinę autonomiją.

Gudų skaičius didelis, bet jų kulturinis ir politinis pasiruošimas 1918—20 m. buvo toks menkas, kad su jais kaimynai dar nesiskaitė kaip su rimta jėga. O lietuviai, kaip jau sakyta, nepritarė istorinės Lietuvos atstatymui. Tad susidarė gana keistas reiškinys: istorinę didžiulę Lietuvą ėmėsi atstatyti dvi jai svetimos kaimyninės valstybės: Sovietų Rusija ir Lenkija. Bet kiekviena jų buvo griežtai nusistačiusi nepalikti tokios Lietuvos visai nepriklausoma valstybe, bet prisijungti ją prie savęs federacijos ryšiais, kurie faktinai leistų gyvuoti tik autonominei Lietuvai didžiausioje pirmo ar antro kaimyno politinėje, ekonominėje ir kulturinėje įtakoje. Var-

žytinės dėl istorinės Lietuvos žemių pasibaigė Rygos traktatu 1921 m., kuomet, po vargingo karo, Rusija ir Lenkija pasidalino istorines Lietuvos žemes beveik lygiomis: Rusijai teko 150.000 km², o Lenkijai 113.000 km². Likučius (53.000 km²) pasilaikė pati Lietuvos respublika, apgynusi savo nepriklausomybę tikrai heroiškose kautynėse su keleriopai didesnėmis rusų ir lenkų armijomis. Rusijai atiteko beveik grynai gudiškos Lietuvos dalys, iš kurių ji sukūrė autonominę Gudijos respubliką, apimančią 127.000 km² ir dabar turinčią arti 6 mil. gyv. Gudijos sostinė tapo Minskas, esąs pačiame respublikos pakrašty ir dabar jau turįs apie 200 000 gyv. Gudų kalba vėl pasidarė valstybine savo respublikoje, o įkurtas ir moderniškai pastatytas didelis gudų universitetas bei puošni mokslo akademija vainikuoja sparčiai iš primitivumo kylančią gudų kulturą. Taip atsigauna labiausia suvargusi, paniekinta ir atsilikusi slavių tauta, kuri rimtai pradeda ruoštis sujungti visas savo žemes į vieną politinį vienetą, nepriklausomą ar bent autonominį.

Visai kitoks likimas ištiko į Lenkijos ribas patekusius 3 milijonus gudų, gyvenančių daugiausia Pagirio, Naugarduko, Baltstogės ir net Vilniaus vaivadijose. Čia jie neturi ne tik universiteto, bet neteko visų gimnazijų ir pradžios mokyklų. Didžiausiu vargu jie išlaikė tik menkus likučius savo draugijų bei laikraščių ir gyvena pasibaisėtiname skurde, kuris labai artimas badui. Jiems naturaliausia atrodytų prisijungti prie Sovietų Gudijos, ypač jei ten įsigalėtų bent kiek liberališkesnis režimas ūkio, kulturos ir religijos srity. Mielai jie grįžtų ir prie istorinės Lietuvos, jei jiems būtų leista apsispręsti plebiscitu kad ir tose ribose, kurios mūsų žemėlapy yra pažymėtos I, II ir III. Jei jie Lietuvoje ir neturėtų tikros teritorinės ir politinės autonomijos, tai vis vien jų kulturinės teisės čia būtų tolerantiškai respektuojamos ir jie daug geriau gyventų, kaip dabar Lenkijoj. Tiesa, ir Lietuva didelio jų skurdo negalėtų trumpu laiku pašalinti, bet $7^1/_2$ mil. gyv. valstybėje jie sudarytų bent 40% visų jos gyventojų ir tai jau būtų pakankama jų teisių apsauga. Seni istoriniai prisiminimai tų gerų laikų, kada gudiški plotai priklausė Lietuvai, ir dabar dar gali įgyti kai kurios reikšmės. Tačiau šiais laikais Europoje maža šansų turi isigalėti tos idėjos, kurios neapmokamos, per valstybinį radiją neskelbiamos ir ypatingos propagandos nepalaikomos. Todėl senos istorinės reminiscencijos tikriausia nebeturės progų atgimti, ypač kad jau baigia nykti ir senovinės Lietuvos didžiulėse teritorijose toji žmogaus rūšis, kurią vadintume *homo historicus.* O ši žmogaus rūšis seniau mokėjo jungti vienon valstybėn daugelio tautų ir kulturų žmones. Dabar šį rūšis darosi vis pasivesnė, pasitraukia iš gyvenimo be kovos ir užleidžia savo vietą dinamiškesniam *homo nationalis.*

3. Lietuvos ribos pagal ekonominį kriterijų

Ekonominis kriterijus Lietuvos riboms išvesti galima taikyti, platesne ir siauresne prasme, maksimalinis ir minimalinis. Lietuvių istorijos persvaros zona su jau minėtais 320.000 km² gana nuostabiai visiškai sutampa su tais plotais, kurie plačia prasme gravituoja į Lietuvos pajūrį, į jį nukreipia savo veidą ir savo ūkio interesus. Be to, šitos 1569—1772 m. istorinės Lietuvos ribos savo konturais labai yra artimos beveik taisyklingam kva-

dratui, kurio žiemvakarių kampas yra atremtas į Baltijos jūrą prie Palangos (ir Klaipėdos). Geležinkelių tinklas, kol kas dar skystas, iš tolimų pakraščių nuo Polocko, Vitebsko, Oršos, Homelio, Lunineco ir Lietuvių Brastos visus periferijos turtus traukia, dažniausiai per Vilnių, į Lietuvos pajūrį. Nedideli geležinkelių tinklo papildymai dar tiksliau ir tiesiau koncentruotų istorinės Lietuvos eksportą ir importą per savo uostą Klaipėdoje ar Šventojoje. Tokių konturų Lietuvoje Vilniaus geografinė padėtis būtų nepaprastai harmoninga ir užtikrintų sostinei puikius ryšius su periferija, leistų jai lengviausiu būdu aptarnauti visas provincijas ir užsitikrinti ne tik dominuojančią padėtį, bet ir milijoną turtingų gyventojų. Tokia valstybė labai galėtų patikti ne tik istoriniam žmogui (*homo historicus*), bet ir ekonominiam (*homo oeconomicus*).

Tačiau šitokios valstybės sudarymui priešinasi didesnieji kaimynai, besivaržydami dėl savo įtakos zonų, priešinasi ir vis stiprėjantis *homo nationalis*. Yra šiek tiek ir ekonominio pobūdžio abejonių. Žiemryčių kampas su Vitebsku ir Polocku geležinkeliais ir Dauguvos upe labiau gravituoja į artimesnį Rygos uostą, kuris šio rajono miškui yra nepamainomas. Lietuvių Brastos rajonas geležinkeliais ir Bugo upe aiškiai linksta prie labai artimos Varšuvos, o per ją į Dancigą ir Gdynią. Pagirys su visu Pripeties baseinu savo gausią miško medžiagą galėtų lengviau pasukt į Dnieprą, į Kijevą ir į nemiškingus pietinės Ukrainos plotus arba Juodosiomis jūromis į Mediteranos kraštus, kur miško taip pat stinga. Lieka tik pati vidurinė Gudija trikampy tarp Homelio, Oršos ir Minsko, kuriai Lietuvos pajūrio negali tinkamai atstoti jokio kito krašto uostai. Bet šito Gudijos vidurio iškirpimas iš krašto visumos vien ekonominiais sumetimais būtų perdaug nerealus sumanymas, kurio niekas nepalaikytų rimtu ir pateisinamu. Ypač dar, kad Minskas per pastaruosius 20 metų dvigubai padidėjo, vis dar auga ir turi tikrai didelių galimybių pasidaryti ne tik gal vieninteliu Gudijos didmiesčiu, bet ir kulturiniu bei nacionaliniu visos Gudijos centru, reikalaujančiu visos pereferijos, kurią jis dabar turi (6 mil. gyv.) ir dar kai kurių priedų vakaruose, kurių Minskas neteko Lenkijos naudai.

Pripeties ir Bugo baseinai, kurių apytikrė zona mūsų žemėlapy yra pažymėta I, savo geležinkelių kryptimi ir artimumu labiau gravituoja į Varšuvą, kaip į Vilnių ir Klaipėdą. Be to, šitos zonos priskyrimas prie Lietuvos perdaug isoluotų Lenkiją nuo Rusijos.

Kaip matome, toli gražu ne visos aplinkybės kalba už sudarymą Lietuvos pagal plačiosios prasmės ekonominį kriterijų. Daugiau šansų turėtų ekonominė Lietuva pagal siauresnį, arba griežtesnį, kriterijų. Jei drįstume laukti ir sulauktume tokios gadynės, kurioje įsigalėtų ūkiškai galvojantis žmogus, galėtume spėti, kad tas *homo oeconomicus*, pažvelgęs į Nemuno baseiną, tuojau pripažintų, jog šis baseinas ekonomiškai taip yra harmoningas, taip patogiai orientuotas į Baltiją ir turi tokius patogius konturus, kad su mažomis išimtimis ir papildymais jis turi sudaryti *vieną valstybę*, ūkiškai vieningą, nors etniškai įvairią ir politiškai decentralizuotą. Tokios tikrai ekonominės Lietuvos teritorija mūsų žemėlapy susideda iš II, III ir IV zonų. Pietinė jos riba išvesta pagal isochronų metodą, taikomą Vilniaus ir Varšuvos tarpusavio konkurencijai dėl ekonominės periferijos, suprantant, kad Vilnius gravituoja į Klaipėdos uostą, o Varšuva į Gdynią. Pravartu čia

pastebėti, kad greičiausiu geležinkelio susisiekimu iš Varšuvos į Dancigą bei Gdynią galima patekti per 7 val., iš Vilniaus į Klaipėdą per 6 val. ir iš Vilniaus į Varšuvą per $7^1/_2$ val. (Atstumas tarp Vilniaus ir Klaipėdos suskaičiuotas išmetant muitinės formalumus, tarsi tarp jų politinės sienos nebūtų, ir pagreitinant traukinius Vilnius—Kaunas iki to greitumo, kurs jau turimas tarp Kauno ir Klaipėdos; tuo būdu kelias Vilnius-Klaipėda sutrumpėtų 1 valanda: vietoj 7 val. jis būtų atliekamas per 6 val.). Šitos pastabos čia turi svarbos, nes isochronų pagrindan tenka dėti susisiekimą geležinkeliais, kurie Nemuno baseine, kaip ir beveik visur Europoje, daugiausia tarnauja žmonių ir prekių masiniam transportui. Upės ir plentai vaidina tiktai papildomą vaidmenį.

Lenkijos geležinkelių tvarkaraštis, centralistiniais sumetimais sudarytas, labiau yra priderintas Varšuvos interesams, kaip tolimai periferijai. Bet ir su tokiu tvarkaraščiu Vilniaus ir Varšuvos interesai, skystėdami ir nykdami, susiduria Pagirio balose. Tiktai tiesia ir greita geležinkelio linija Varšuvos didmiesčio kulturinė ir ekonominė įtaka prisiartina prie Gardino ir rodo tendencijos įtraukti savo įtakos sferon Volkoviską ir Slonimą. Pasak W. Rewienskos: „Minėtojo pusiasalio kaptažas Varšuvos naudai yra rezultatas centralistinio geležinkelių tvarkaraščio, labai kenksmingo Vilniui. Slonimas neabejotinai turi likti Vilniaus interesų sferoje atsižvelgiant, kad oro linija jis yra nuo Vilniaus 180 km, o nuo Varšuvos 290 km; taip pat atžvilgiu tradicijų, kurios kalba apie jo artimesnį politinį ir kulturinį ryšį, kurs buvo tarp Slonimo ir lietuviškų vaivadijų istorijos laikais“ [1].

Gana tiesaus geležinkelio kilometražu skaitant, Sokolka būtų vidurkelis tarp Vilniaus ir Varšuvos. Mažas trikampis tarp Sokolkos, Vokovisko ir Gardino gravituoja daugiau į Lietuvą, o ne į Lenkiją ne tik geležinkelių mažesniais atstumais, bet ir plukdomomis upėmis Želva, Rosimi ir Svislotimi, kuriomis miškas gali būti plukdomas į Nemuną Klaipėdos linkme. Augustavo ir Suvalkų apskritys esamais plentais, geležinkeliais ir Nemunu ryškiai gravituoja į stambų miestą Kauną, kurs netolimoj ateity pasieks 200.000 gyv. Pravedus projektuojamą geležinkelį pro Šakius ir Jurbarką, Klaipėdos uostas pasidarytų be konkurencijos visai pietinei Suvalkijai ir plačiam Gardino rajonui. Visa tai turint galvoje, ekonominės Lietuvos pietinę ribą mes vedame palikdami Lietuvos šone Augustavą, Sokolką, Volkoviską, Slonimą, Baranavičius su rajonu iki Oginskio kanalo ir Nesvyžių. Tokios Lietuvos rytine riba galėtų likti dabartinė Lenkijos-Sovietų Rusijos riba, kuri ekonomiškai ir būtų artima idealui; jos nedidelė silpnybė būtų apie 2000 km² prie Dauguvos ir Dysnos santako, gravituojančių į Polocką, ir apie 3500 km² Nemuno aukštupy, gravituojančių į Minską. Tikrai ekonominėn Lietuvon patektų, pagal šį projektą, visa šių dienų Lietuvos valstybė su 2.550.000 gyv. Vilniaus ir Naugarduko vaivadijos ir trečdalis Baltstogės vaivadijos su 3.100.000 gyv. Tuo būdu ekonominė Lietuva turėtų (1939 m. suskaičiavimais) apie 5.650.000 gyv. ir plotą iš 120.000 km².

Dabar tektų priminti kas tokios ekonominės Lietuvos norėtų ir kas jos nenorėtų. Šituo klausimu autoriui teko daugybėje savo kelionių ir pa-

[1] W. Rewieńska, Izochrony Wilna (La carte isochronique de Wilno), Vilnius 1929 m., 10 pusl.

šnekesių jau nuo 1914 m. išgirsti daug nuomonių, iš kurių galima susidaryti kai kurių išvadų.

Nuo 1914 m. pabaigos ir kiek vėliau Lietuvos atstatymą pradėjo propaguoti daugelis įsikūrusių komitetų ir Europoje ir Jungtinėse Amerikos Valstybėse. Lietuvių Inform. Biuras Lausannoje ar tik ne pirmas yra pradėjęs savo pageidavimus pavaizduoti žemėlapiais: jis išleido ir plačiai skleidė keletą mažų žemėlapėlių, kurie maža kuo skyrėsi nuo mūsų ekonominės Lietuvos konturų; tų žemėlapių laidas vėliau pakartojo ir Amerikos lietuvių propagandinės įstaigos. Tie žemėlapėliai truputį mažiau skirdavo Lietuvai rytuose, bet žymiai daugiau pietuose, įtraukdami į Lietuvos ribas Baltstogę ir Bieloviežos, arba Baltvyžių, girias. Mokslinių isochronų metodų tų žemėlapių autoriai nesirūpino, o legendomis apipintos milžiniškos istorinės Lietuvos girios, kuriose medžiojo didieji Lietuvos kunigaikščiai ir karaliai, buvo labai patrauklios ne vien ekonominiu požvilgiu. Todėl karo metu Lietuvos žemėlapiai taip toli brovėsi į pietus, į istorinės Lietuvos žemes, dabar beveik vienų gudų gyvenamas, o ekonomiškai gravituojančias į Varšuvą, kuriai Baltstogė ir Lietuvių Brastos rajonas daug artimesnis, kaip Vilniui ir Kaunui. Gerai žinant lietuviškų komitetų kalbas 1914—19 m. galima spręsti, kad lietuviai ekonominių ribų savo valstybėse pageidautų, tačiau sutiktų jas ir siaurinti, atsižvelgdami į kitokią kaimynų argumentaciją.

Kiek tekdavo susitikti su lenkų ekspertais (geografais, geopolitikais), tai ir jie labiau pateisindavo Lietuvai ekonomines, kaip etnografines ribas. Gal būt jie tai darė manydami, kad ekonominių ribų Lietuva nebeturės nacionalinio charakterio, nes lietuviai tokioje valstybėje turėtų tik relatyvinę, bet ne absolutinę daugumą, greta gausaus gudų elemento. Tokioje valstybėje kiekvienos mažumos svoris įgytų didesnės reikšmės. Daugelis Lietuvos atstatymui pritariančių lenkų paprastai pageidauja didesnės Lietuvos, arčiau jos istorinių ribų, bet kartu stato sąlygą, kad toji Lietuva bet kuria federacijos forma būtų pririšta prie Lenkijos. O tai yra sąlyga, kurios jokia lietuvių grupė nesutinka priimti. Mat, lietuvių ūkiškas protas yra arčiau tikrovės pajautimo, ir jie visiškai tiki, kad be Lenkijos pagalbos jie gali greičiau ir tikriau prasigyventi.

Gudams labiausia patiktų, kad po Lietuvos vėliava būtų sujungtos visos gudiškos Lenkijos valdomos žemės, iki 1793 m. buvusios Lietuvos ribose. Šitaip suprasta Lietuva turėtų 170.000 km² ir $7^1/_2$ mil. gyv.; 3 mil. gudų ir apie milijoną sugudėjusių lietuvių tokioje valstybėje įgytų beveik vadovaujamos reikšmės. Atskėlimas nuo Lietuvos Pripeties baseino, į Lietuvą mažiau begravituojančio, dar labiau suskaldytų gudų tėvynę. Tat visai suprantama, kad gudai negali turėti simpatijų tiktai ekonominių ribų Lietuvai, nors bendrai su lietuviais senovėje jie gerai sugyvendavo ir turi geriausių bendros valstybės reminiscencijų. Kadangi mūsų laikų Europoje *homo nationalis* yra daug stipresnis kaip *homo oeconomicus,* tai ir Nemuno baseine vargiai galės būti pritaikytas ekonominis kriterijus valstybių riboms išvesti, ypač kai tos ekonominės ribų pataisos paliečia milijoninę žmonių masę. Šis ekonominis kriterijus nebuvo pritaikytas ir paskutiniuose sprendimuose, kurie pakeitė Slovakijos ir Karpatų Ukrainos ribas su Vengrija, bei Čekijos su Vokietija ir Lenkija. Nulėmė čia nacionalinis kriterijus, gerokai pakreiptas stipresniojo naudai.

Įdomu čia priminti, kad visai naujas M. Janiszewski'o „Geograficzny Atlas Polski" (Varšuva 1938), patiekdamas regioninį Lenkijos suskirstymą, iš ekonomiškai suprantamos Lietuvos kraštų sudaro vieną paskirą Vilnijos ir Suvalkijos paežerių regioną ir nuo kitų Lenkijos kraštų jį atskiria lygiai tokia pat riba, kurią mes siūlome ekonominės Lietuvos pietiniam pakraščiui. Toksai nepažįstamų geografų nuomonių visiškas sutapimas dėl geografinio regionalizmo principų pritaikymo jau labai daug pasako ekonomistui, politikui ir gamtininkui, nors autoriai ir turi skirtingų nuomonių dėl politinės šių kraštų priklausomybės.

Praeities reminiscencijų titulu gal bus įdomu čia prisiminti ir 1918–19 m. bandyti gamint projektai didelio ekonominio vieneto, kuris būtų apėmęs Dauguvos, Nemuno ir Dniepro baseinus ir esmėj atstojęs Vytauto Didžiojo lietuvišką imperiją. 1918 m. rudenį ir 1919 m. žiemą šio didelio regiono politiniai konturai buvo dar labai neaiškūs. Latviai, lietuviai ir ukrainiečiai jau turėjo savų armijų užuomazgas ir pradėjo apsigynimo karus nuo Rusijos bolševikų invazijos. Būdami dar silpni ir net maži vienetai, lietuviai, latviai ir net ukrainiečiai nesusilaukė Vakarų Europos didžiųjų valstybių tinkamos paramos. Lietuviams ir latviams Europos galiūnai, megalostatizmo šalininkai, dažniausiai prikaišiodavo jų kuriamų valstybių mažumą. Siaurų ribų, be mineralizuotos žemės, su maža gyventojų, su menkai paruošta ir labai negausia inteligentija Baltijos tautos ir net didelė derlinga Ukraina Vakarų Europos diplomatams atrodė dar permenkos kandidatės į nepriklausomas valstybes.

Prieš tokį nevertinimą ir net pažeminimą buvo bandytas pastatyti naujas, plataus masto planas. Ukrainos atstovas Berne Dr. Lukosevič, jos veikėjas ir diplomatas grafas Mykolas Tiškevičius, latvių revoliucininkas ir veikėjas Klavin'as ir šių eilučių autorius iš lietuvių tarpo 1918 m. rudenį ir 1919 m. žiemą (iki Balandžio mėn.) beveik kas ketvirtadienį susitikdavo Berne atgimstančių valstybių reikalams aptarti. Jų tarpe grafas Tiškevičius, lietuvių kilmės ukrainietis, buvo labiausia homo historicus. Jis, rodos, pirmasai iškėlė mintį suda'ryti Latvijos, Lietuvos, Gudijos ir Ukrainos konfederaciją. Ši mintis ilgokai buvo svarstyta, galop suglausta į memorandumą ir įteikta kai kurių valstybių ambasadoriams. Nebeatsimindamas šito memorandumo tikslaus turinio, paminėsiu čia tik keletą jo aspektų.

Apie jį truputį kalbėta, bet, rodos, nebuvo dar spaudoje rašyta. Jį galima būtų vadinti sintetiniu ir kompromisiniu. Mat, jis kartu yra istorinis, ekonominis, etnografinis kompromisas. Jis yra istorinis, nes apima beveik visas tas žemes, kurias Lietuva valdė nuo 1361 iki 1494 m., kuomet Lietuvos imperija siekė Juodąsias jūras. Net ir daugiau: čia įeitų priedais Latvija ir Ukrainos rytiniai pakraščiai, kurių Lietuva nevaldė. Tai būtų Vytautinės imperijos substitutas, kuris nebesivadintų Lietuva, apimtų iki 1.200.000 km² ir turėtų 60 mil. gyventojų. Ekonominiu atžvilgiu ši konfederacija gautų sau rimtą pateisinimą, sujungdama per Dauguvos-Nemuno ir Dniepro-Dono baseinus į vieną politinį bei ekonominį vienetą Baltijos ir Juodųjų jūrų krantus išilgai senuosius varingų kelius, ėjusius Dauguvos-Dniepro diagonale. Tokiai konfederacijai galima būtų siūlyti vardą: „Balto-Pontijos Konfederacija". Ji būtų labai turtinga grūdais, miškais, galvijais, angli-

mis, nafta ir net kaikuriais kitais mineralais. Ji harmoniškai išsitiestų pagal didelę naviguojamų upių arteriją, turėtų pakankamai uostų abiejose jūrose ir savo didumu labai imponuotų megalostatizmo šalininkams, mikrostatizmo priešams. Šių laikų Didžiosios Ukrainos gimstanti ideja taip pat bent kiek gimininga šiam Balto-Pontijos planui.

Etnografiniu atžvilgiu Balto-Pontijos Konfederacija susidėtų iš keturių beveik nepriklausomų valstybių: Latvijos, Lietuvos, Gudijos ir Ukrainos. Vidinė nepriklausomybė kiekvienai tautai garantuotų jos kalbai ir kulturai savarankišką ir netrukdomą evoluciją, o visos Konfederacijos kalba taptų bet kuri Vakarų Europos didžioji kalba, kad būtų išlaikyta kulturinė pusiausvyra. Žinoma, čia galėtų kilti kiek nepasitikėjimo galinga Ukraina, kuri viena Konfederacijoj sudarytų gal apie 45 mil. gyventojų. Maži lietuvių ir latvių skaičiai galėtų savo įtaką kompensuoti gal tik savo didesniu aktivizmu ir aukštesniu kulturiniu subrendimu bei kurybine akceleracija. O ukrainiečiai savo kiekybinį svorį turėtų labai užangažuot į dideles savo pasienių problemas rytuose ir vakaruose ir todėl būtų labai reikalingi baltų organizacinės pagalbos. Šitokie samprotavimai verstų manyti, kad tautinė Balto-Pontijos Konfederacijos atskirų narių disproporcija neturėtų pakenkti savitarpiniam etnografinių grupių sugyvenimui.

Šis planas, nesusilaukęs galingųjų paramos, greit nužengė į paprastų svajonių kapines; bet labai įdomu, kad šiais laikais vėl pradeda rastis ir net labai galingų vyrų, kurie panašius projektus vėl kelia iš kapinių ir sudaro daug rūpesčio Rytų Europos plačiose erdvėse.

4. Lietuvos ribos pagal etnografinį kriterijų

Kai kurie autoriai lingvistinius tautų požymius laiko sinonimiškais su etnografiniais jų elementais. Tokiais atvejais žydai ir airiai turėtų beveik visai išnykti, nes tik nedidelės šitų tautų dalys temoka savas kalbas. Dėl šitokio *qui pro quo* dažnai nukenčia ir kitos tautos, kurių etnografiniai elementai nesutampa su lingvistiniais. Atluose ir šiaip žemėlapiuose dažnai matome lingvistinius (kalbinius) lapus, tačiau etnografiniais vadinamus. Dėl tokios maišaties ypač daug nukenčia Lietuva, į kurios rytinius ir pietinius pakraščius per paskutinį šimtą metų tvirtai įkėlė koją svetimos kalbos, nors gyventojų padermės sąstatas, nesant imigracijos, pasiliko bent iki 90% lygiai tas pats kaip tais laikais, kuomet ten žmonės dar kalbėjo lietuviškai. Todėl mes čia nesame linkę lingvistinius reiškinius sutapdinti su platesnės prasmės etnografiniais reiškiniais. Ir šitom dviem dalykų kategorijom skiriame po atskirą paragrafą.

Kalbant apie naujųjų amžių lietuvius, vis dėlto kai kam dar bus naudinga, jei prisiminsime trumpai ir lietuvių kilmę priešistoriniais laikais. Šių laikų kalbininkai mano, kad baltų kalbinė grupė išsiskyrė iš bendros indoeuropiečių šeimos apie 1500 m. pr. Kr. Archeologai ir kalbininkai yra surinkę duomenų, rodančių, kad baltai nuo savo atsiradimo iki Kristaus gimimo (o gal kiek ilgiau) gyveno didelėse Rytų Europos lygumose tarp žemutinės Vyslos, Dauguvos ir Pripeties, o rytuose siekė net Volgos ir Okos aukštupius. Šitas plotas apima 430.000 km^2, t. y. nedaug mažesnis kaip Prancūzija ir beveik du kartu didesnis kaip D. Britanija. Neries ir Nemuno versmės tuomet buvo baltų gyvenamojo ploto beveik viduryje.

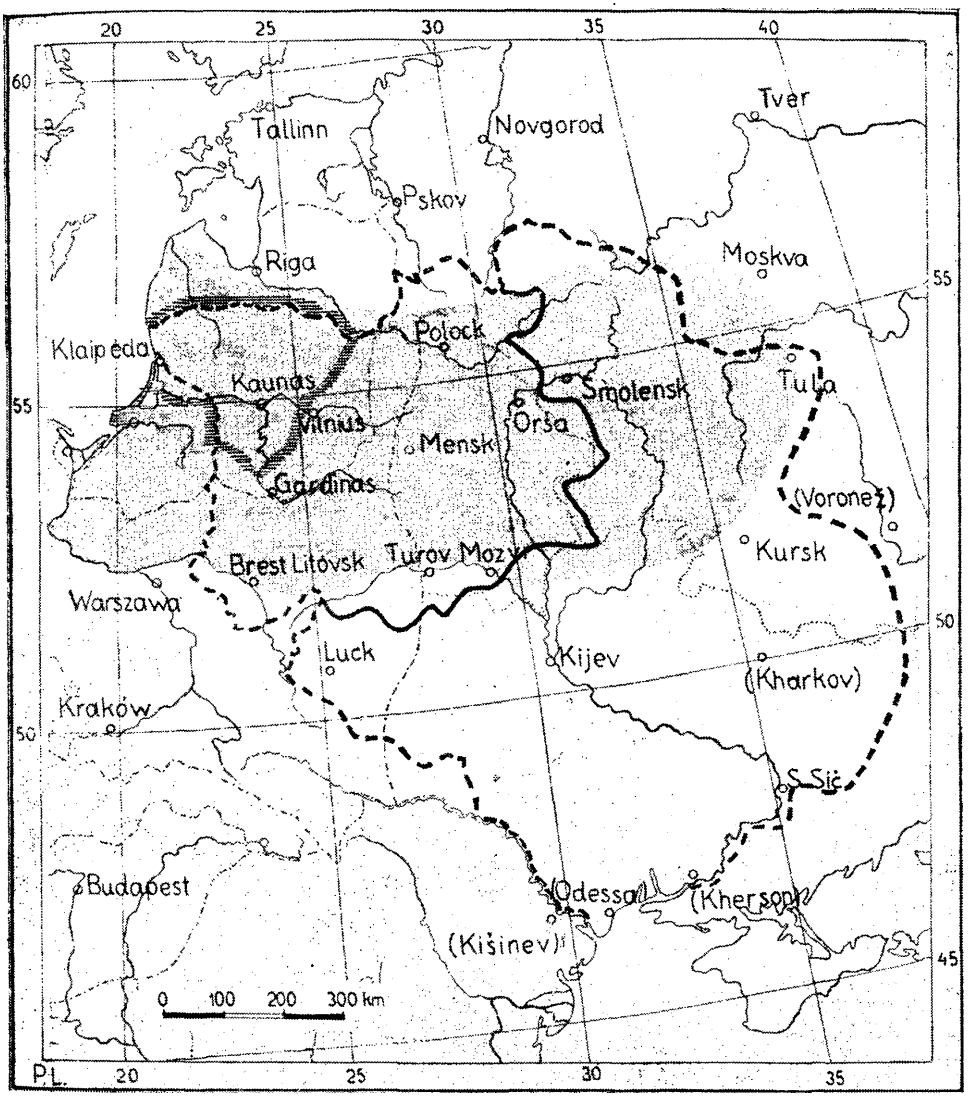

Pilkai užtušuota zona tai baltų gyvenami plotai tarp 1500 m. prieš Kr. ir 500 m. po Kr. Punktiru išvesta linija rodo maksimalines lietuvių imperijos ribas 1361—1494 m., kurios apima apie 850.000 km². Ištisinė linija rodo Lietuvos minimalines istorines ribas (1569—1772), apimančias 320.000 km². Brūkšnelių juosta rodo dabartines Lietuvos Respublikos ribas, kuriose telpa 56.000 km.²

6-me ir 7-me amžiais po Kr. slaviai iš pietų įsibrovė į baltų žemes. Jų invazija plačia banga plito Dniepru aukštyn, įmušdama pleištą beveik į vidurį baltų zonos ir atkirsdama rytų galindus nuo jų brolių vakaruose.

Tuo metu prasidėjo greitas baltų gyvenamosios erdvės siaurėjimas, ypač rytuose, kur galindai visiškai sutirpo slavių masėje. Iš pietų ir iš rytų slavių pastūmėti, kai kur gal asimiluojami, baltai savo ruožtu stūmėsi į žiemius, iki 13 to amžiaus užimdami beveik visą dabartinę Latviją ir išstumdami iš ten bei kai kur asimiluodami suomiškas tautas.

Baltų diferenciacija, kalbininkų manymu, prasidėjusi jau 5-me amžiuje pr. Kr. Tada (nuo 5-tojo iki trečiojo a. pr. Kr.) iš bendros baltų šeimos pirmieji išsiskyrė prūsai, gyvenę tarp Vyslos ir Nemuno. Žymiai vėliau, Kristaus eros pradžioj, rytiniai baltai taip pat suskilo į lietuvius ir latvius. 13-to amžiaus pradžioje lietuviai pradėjo organizuoti savo valstybę ir kurti savo istoriją. Tų istorinių laikų pradžioje, pasak išgarsėjusio mūsų kalbininko prof. K. Bugos, lietuvių kalbos rytinė riba siekė Dauguvą prie Dysnos žiočių ir iš čia ėjo į pietus pro Vileiką į Nemuno aukštupį prie Beržūnos žiočių ir toliau Nemuno vaga iki Gardino. 13-me ir vėlesniais amžiais lietuvių gyvenamoji erdvė rodė tendencijos siaurėti slavių naudai rytuose ir pietuose, o plėstis bent truputį vakaruose, kur jiems buvo lemta paveldėti bent dalį vokiečių naikinamų prūsų žemių. Tarp 13-to amžiaus pradžios ir 15-to pabaigos maksimalinės lietuvių tautos ir kalbos ribos siekė iki 110.000 km². Be to, šiais amžiais labai sparčiai augo Lietuvos valstybė, 15-me amžiaus pradžioje jau turėjusi 850.000 km², o su vasališkomis arba į Lietuvą politiškai gravituojančiomis rusų žemėmis apėmusi visą milijoną km². Tokias valstybes, jei jos vidutiniškai gyvenamos ir organizuotos, geografai dažnai vadina imperijomis, kad ir jas valdytų prezidentai. Kaip jau buvo minėta, šitoj imperijoj valdanti lietuvių tauta buvo mažumoje, o daugumą sudarė slaviai: gudai, ukrainiečiai ir rusai. Net tų laikų rusų rašto kalba ilgai buvo oficialinė visos valstybės kalba. Jau nuo pat lietuvių valstybės susiorganizavimo ir iki pat 1915 m., t. y. beveik per 700 metų nebuvo tikros politinės ir ekonominės ribos tarp lietuviškų ir gudiškų žemių; per visą tą laiką lietuviai ir gudai gyveno vienoje valstybėje, po ta pačia vėliava, su ta pačia oficialine kalba. Skirtumo čia būta tik tokio, kad iki 1795 m. toji valstybė vadinosi Lietuva, turėjo lietuvišką vėliavą ir herbą ir buvo valdoma lietuviškų įstatymų, lietuviškos dinastijos ir aristokratijos, kuri nespaudė gausaus slaviško elemento savo valstybėje. O 1795 m. visos lietuvių valdytos teritorijos jau buvo patekusios milžiniškos Rusijos valdžion: pasikeitė dinastija, vėliava ir herbas. Pirmiau lietuviai valdė žymią dalį rytų slavių, o nuo 1795 m. slaviai pradėjo valdyti lietuvius. Pradžioje jie valdė švelniau ir liberališkiau, bet kai lietuviai parodė veiklias separatistines tendencijas per 1831 m. sukilimą, tai prasidėjo dideli persekiojimai, savo žiaurumų apogejaus pasiekę po 1863 m. sukilimo. Nesant per 700 metų jokios uždaros politinės ribos tarp lietuvių ir slavių gyvenamų plotų, žinoma, didesnių slaviškų tautų kalbos darė įtakos lietuvių tautos pakraščiams. Kai kur pakraščiuose net įsikolonizuodavo slavių, dažniausia gudų, bet ši kolonizacija negalėjo būti didelė ir negalėjo pasiekti krašto vidurio, ypač to tirščiausia lietuvių gyvenamo trikampio, kuris yra tarp Vilniaus, Ašmenos ir Lydos. Aukštesnės, pakilesnės Lietuvos vietos, kaip Ašmenos skydas, yra seniausiai gyvenamos ir ūkiškai eksploatuojamos. Atėjūnams čia įsisprausti be karo ir didelio vietinių žmonių naikinimo nebuvo jokio galimumo. Rečiau gyvenamos ir vėliau įgyventos buvo Neries ir Nemuno aukš-

tupių pelkėtos ir miškingos vietos pačiuose lietuvių kalbos pakraščiuose. Vietovardžiai ir gyventojų sąstatas rodo, kad į tokias pelkėtas vietas įsisprausta bent kiek ir gudų, kurie savo kalba ir papročiais labai nedaug tesiskiria nuo rusų. Tačiau šiandien pakilus Ašmenos skydas spinduly apie 30 km aplink tą miestą kalba jau gudiškai, nors toponomastika, žmogaus ir sodybos tipai pasilieka vis tik lietuviški. Reiškia, nesant žmonių imigracijos į šį lietuviškai kalbantį ir tankiai gyventą kraštą, būta vien kalbos pasikeitimų. Oficialinė slaviška valstybės kalba turėjo aiškių privilegijų prieš gimtąją lietuvišką kalbą, kuri pasitraukė iš daugelio Vilniaus krašto vietų, palikdama savo buvimo liudininkėmis tiktai nedideles lietuviškai kalbančias salas, išmėtytas plačiu lanku aplink Vilnių iš rytų ir pietų šono. Tos salos tai: Gervėčiai, Dieveniškis ir Rodunės-Pelesos pusiasalis.

Šiandien turime didelę, sunkią ir moksliškai mažai paliestą problemą: kur turime išvesti lietuvių tautos rytines ir pietines ribas. Apybendriai jos yra kiek žinomos ar bent nujaučiamos; bet kai paliečiame smulkmenas ir užsimanome tikslumo, tai greit suklumpame įvairiausių elementų ir reiškinių mišiny. Kalba juk tėra tik viena daugelio savybių, kuriomis aptariamas to ar kito krašto etnografinis sąstatas. Greta kalbos kai kada daug reiškia ir religija, vietovardžių kilmė, kaimų formos ir kaimiška statyba, svarbesnieji žmonių papročiai, folkloras ir daug kitų reiškinių, kuriuos mokslininkas turi imti domėn, nustatinėdamas žmonių etnografinę priklausomybę.

Kuriant nacionalines valstybes tokiuose kraštuose, kur tautinė sąmonė yra dar labai silpna ir primitivi, politikas ir diplomatas turi labai sunkų uždavinį išvesti ribą, ypač kai tame pačiame regione, toje pačioje vietoje ir net tame pačiame individe yra mišrių etnografinių elementų. Tokių sunkių vietų yra ir Lietuvos rytiniuose bei pietiniuose pakraščiuose. Lietuvos žiemiuose ir vakaruose žmonių kultura yra žymiai aukštesnė, tautinis susipratimas jau pasiekęs tokio laipsnio, kurs nebekelia jokių abejonių dėl jų politinio apsisprendimo, ir svetimų kalbų bei kulturų įtaka tokia menka, kad ji nepajėgė užtrinti jokio lietuviško etnografinio elemento. Šituose Lietuvos pasieniuose viskas aišku, nebent išimtį paliekant mažam Klaipėdos kraštui, kur lenktyniuoja dvi kalbos ir kulturos. Daug sunkiau yra rytuose. Su šitais sunkumais autoriui pirmą kartą rimtai teko susidurti 1918 m. vasarą.

Tuo metu didis Jungtinių Amerikos Valstybių prezidentas Woodrow Wilson, numatydamas savo ir alijantų pergalę karo laukuose, ruošėsi taikos deryboms pagal savo paskelbtą tautų apsisprendimo principą. Buvęs istorijos profesorium ir universiteto rektorium, politikos klausimus jis buvo linkęs spręsti pagal tikrus mokslo davinius. Pats nespėdamas visų Europos painiavų rimtai išstudijuoti, Wilsonas skirdavo išmokslintų ekspertų komisijas. Kai mes, Amerikos Lietuvių Tarybos nariai, 1918 m Gegužės m. 3 d. audiencijoj jam išdėstėm memorandume Lietuvos politinius reikalus, jis tuos reikalus įteikė savo paskirtai trijų profesorių komisijai, kuri turėjo iš pagrindų išstudijuoti Lietuvos nepriklausomybės bei jos ribų klausimus ir patiekti Amerikos taikos delegacijai savo moksliškus pasiūlymus. Lietuvos komisijos pirmininku tapo paskirtas Harvardo universiteto Rytų Europos istorijos profesorius Golder, su kuriuo šio rašto autorius turėjo keletą pasikalbėjimų, patiekdamas jam bent mažą dalelę medžiagos klausimui spręsti. Kai 1918 m. Rugpjūčio pabaigoje šio rašto autorius vy-

ko iš Amerikos Šveicarijon atstovauti ten Amerikos Lietuvių Tarybai, tai jam parūpo paskutinį kartą pasimatyti su prof. Golderiu ir paklausti jo labai svarbios nuomonės dėl Lietuvos ribų. Paklaustas, kiek žemių Lietuva turėtų taikos konferencijoj sau reikalauti, kad nenustebintų nešališkos delegatų nuomonės, prof. Golderis atsakė: „Galite reikalauti kuodaugiausia, bet turite tvirtais faktais įrodyti, kad tai jums neabejotinai priklauso". Kadangi Lietuva buvo didelė istorinė valstybė su daugeliu gudiškų kraštų, kuriuos ji valdė net 500 metų, tai jos riboms nustatyti galima buvo taikyti ne vieną kurį kriterijų ar principą. Todėl prof. Golderis buvo papildomai paklaustas: kurį argumentą jis laiko stipriausiu Lietuvos etnografinių ribų tikrumui įrodyti kalbos atžvilgiu mišriose rytų srityse, dėl kurių jau buvo prasidėję ginčai tarp lietuvių, gudų ir lenkų. Šitą klausimą atsakydamas, prof. Golderis pripažino šiuos nuostatus:

1) Visi rytų ir vakarų slaviai buvo jau pakrikštyti iki 10-to amžiaus pabaigos. Lietuvių kaimynais rytuose ir pietuose buvo tiktai rytiniai slaviai, kurie buvo krikštyti pagal Rytų Bažnyčios apeigas.

2) Slaviams pasikrikštijus, lietuviai pasiliko pagonimis dar 400 metų ir priėmė krikščionybę 1387 m. pagal Vakarų Bažnyčios apeigas.

3) Tautybės riba istorinėje Lietuvoje pasidarė kartu ir religijos riba: beveik visi lietuviai buvo katalikai, o visi rusai bei gudai buvo pravoslavai. Prieš 1387 m. ir vėliau retas lietuvis pereidavo į pravoslavų tikėjimą ir retas gudas priimdavo katalikybę. Nuo 1596 m. praplitusi istorinės Lietuvos gudų tarpe Unitų Bažnyčia 18-to amžiaus pabaigoje imperatorienės Kotrynos griežtu aktu vėl buvo sulieta su Pravoslavų Bažnyčia, nuo kurios ji buvo atskelta. Taigi, tautybės riba visą laiką pasiliko ir religijos riba. Lietuvių kalba, nelaikoma oficialinių dokumentų ir mokyklų kalba, etnografiniuose pasieniuose susidurdama su gudų ar lenkų kalbomis, traukdavosi ir užleisdavo savo vietą slavių kalboms. Bet katalikybė buvo daug atsparesnė ir neužleisdavo pravoslavijai žymesnių pozicijų. Todėl visi lietuvių kilmės žmonės iki šių laikų pasiliko katalikai, nors ir nustojo senosios savo kalbos. Katalikybė pasidarė Lietuvos rytuose tikras ir pastovus lietuvybės ženklas, jei kalbame apie gyventojų tautinę kilmę.

4) Lenkų kolonizacijos į Lietuvos vidurį nebuvo ir negalėjo būti dėl pakankamai tiršto ten gyventojų skaičiaus ir dėl tolumo. Lenkai ir jų belaisviai, tekę lietuviams karuose, galėjo būti įgyvendinti tuštesnėse, karų nuteriotose pasienio vietose Bugo baseine, vadinamoje Palenkėje, kuri atiteko Lenkijai 1569 m. Be to, lietuvių ir lenkų kalbų zonos sueidavo tik labai siauru ruožu Raigrado apylinkėse. Taigi, lenkų kalbos ir kulturos praplitimas kai kuriose Lietuvos vietose įvyko ne per rasės srovę (racial drift), bet per kulturos srovę (cultural drift), kuri nepakeitė nei lietuvių fizinių savybių, nei jų būdo. Išimtys yra retos ir jos liečia tiktai turtingesnius ir dažniau kėliaujančius vienetus, kuriems galėjo turėti kiek įtakos mišrios vedybos.

5) Visa tai turėdamas galvoje, prof. Golderis lietuvių etnografine riba rytuose ir pietuose laikė katalikybės persvaros ribą: kur gyventojų daugumas yra katalikai, tie valsčiai skirtini prie Lietuvos; kur daugumoje stačiatikiai — tai prie Gudijos.

Labai bus įdomu priminti, kad šitas prof. Golderio, nešališko ir labai rimto autoriteto, pasiūlytas etnografinės Lietuvos riboms išvesti kriterijus daugumą lietuvių visai patenkino, nors, kaip aukščiau jau minėta, lietuvių propagandiniai biurai 1918—19 m. leisdavo bent kiek platesnių ribų Lietuvos žemėlapius.

Tai, ką siūlė prof. Golderis Amerikoje, taip pat propagavo savo raštais lietuvių diplomatas ir istorikas P. Klimas. Tas pats religinis etnografinių Lietuvos ribų kriterijus gavo pritaikymą ir Lietuvos derybose su Sovietų Rusija, dalyvaujant ir Gudijos delegatams bei ekspertams, Maskvoje 1920 m. Pagal tuos principus ir buvo pasirašyta Maskvos sutartis 1920 m. Liepos m. 12 d. Tąja sutartimi Lietuvos riba su Sovietų Federacija turėjo eiti nuo Drujos prie Dauguvos į pietus pro Pástavį, per Molodečną, į Nemuną prie Berezos intako, toliau į vakarus Nemunu beveik iki Gardino, paliekant tą miestą Lietuvos ribose. Šitaip suprasta etnografinė Lietuva turėtų 88.000 km² ir 4 mil. gyv. Būtų joje keletas stambesnių pravoslaviškų salų, bet dar didesnių katalikiškų salų būtų pasilikę Sovietų Gudijoj. Mat, tąja sutartimi Gudijai turėjo pasilikti dvi stambios buvusios Vilniaus gubernijos apskritys: Dysnos ir Vileikos; šiose apskrityse pravoslavų buvo (pagal 1897 m. surašymą) apie 57%—58%, apie 30% buvo katalikų (taigi, lietuvių kilmės), o likusieji daugiausia izraelitai. 19-to amžiaus vidury dar buvo nemaža ir pravoslavų, kurie save laikydavo lietuviais, bet tai gal būt tiktai politiškai pilietine prasme, bet ne kalbos ir kilmės atžvilgiu. Gardino gubernijoj iki 1861 m., pasak Lebedkin'o, buvę 201.987 lietuviai, kurių tarpe net 130.729 pravoslavai.

Abejodami dėl sakytų pravoslavų lietuviškos kilmės, mes vis dėlto neturime abejonių dėl kilmės katalikiškų stambių salų ir mažų salelių, išmėtytų dideliuose Gudijos plotuose: šitos salos susidarė iš senovinių lietuvių tautos likučių, kurie, slaviams čia atvykus, dar tebebnvo pagonys ir krikštijosi lotyniškai ir tuo krikštu dar iki šiol tebesiskiria nuo ortodoksų slavių. Dalis tų katalikiškų lietuviškos kilmės salų galėjo pasidaryti ir iš vėlesnių lietuvių kolonistų, atvykusių Gudijon gyventi įvairiais amžiais. Lietuvių kolonistų salos mums rodosi yra mažesnėse kaip stambios salos, enklavos, susidariusios iš senovinių lietuvių, kurie čia paliko ir slaviams užplūdus. Taikant prof. Golderio principą, kuris istorinėje Lietuvoje (1569—1772 m. ribose) beveik visus katalikus laiko lietuvių kilmės žmonėmis, lietuvių skaičius sakytoje teritorijoj turėtų būti apie 5 mil., o priskaitant ir jų emigrantus į abi Amerikas — lietuvių gautume ne mažiau kaip 6 milijonus. Tik truputį daugiau kaip pusė šito skaičiaus šiandien kalba lietuviškai ir turi nusistovėjusią tautinę sąmonę. O antroji pusė šiandien lietuviškai jau nebemoka. Salos ir pusiausaliai rytiniuose pakraščiuose, kontakte su slaviais, matyt, jau labai seniai neteko savo gimtosios kalbos: gal būt jau 13—15 amžiais. Palikę be savo kalbos, jie greit neteko ir savarankiškų kulturinių siekimų, kuriuos sutapdino su gudų ar lenkų kulturiniais bei politiniais tikslais.

5. Ką liudija vietovardžiai?

Juo toliau į rytus ir į pietus Vitebsko, Mohilevo ar Pinsko kryptimis, tuo mažesnės ir retesnės darosi katalikiškos salos. Jų retėjimas sutampa bendrais bruožais su lietuviškų vietovardžių retėjimu. Šitam sutapimui negalima mažinti jo didelės reikšmės, kai mes kal-

bame apie šių kraštų gyventojų tautinę kilmę. Tačiau daugelis lietuvių kilmės gyventojų šiuo metu Gudijoj gyvena ir visai nelietuviškų vardų kaimuose. Tai liečia ypač vėlesniuosius kolonistus, pavyzdžiui: prieš 50 metų ar truputį anksčiau Dysnos apskrity įsikolonizavę į nusipirktus dvarus lietuviai gyvena kaimuose slaviškos ar bent abejotinos kilmės vardais; tai Bieliany, Barsuczyzna, Wolkowo, Wasilionki, Fiedosovo į vakarus nuo Dysnos miesto, Ignapol ir Zaulek Sovietų Gudijos pasieny, Bialy Dwor, Bojary ir Sinice arti kairiojo Dysnos kranto į žiemryčius nuo Hermanowicze. Iš viso šituose kaimuose lietuviškai kalbasi dar apie 200 žmonių. Nuo lietuviškai kalbančios kompaktinės masės jie yra nutolę per 50—100 km oro linija skaitant. Tame pačiame Dysnos baseine arti Sovietų ribos randame tokius tikrai lietuviškus ir, tur būt, senus vietovardžius, kaip Girgeliai, Ščelkūnai ir k. Sovietų Gudijoj tarp Berezinos ir Ponios upių randame Žaliagirių kaimą, o žymiai toliau į pietus Hajna ir Cna santakoje aptinkame kaimą Sutoki; vis tai yra vietovės, kuriose žmonės kitados kalbėjo lietu-viškai.

Apie 60 km į pietų rytus nuo Minsko, prie geležinkelio randame Dojnovo: tai bene tolimiausiai aptikta mūsų Dainava, išlikusi Gudijos gilumoje, liudijanti buvusios Dainavos krašto platybes ir nutolusi nuo kompaktinės lietuviškai kalbančios masės (nuo Rodunės) per 220 km oro linija, o nuo Alytaus — net apie 300 km. Apie 12 km nuo šios pačios rytinės Dainavos prasideda lietuvišku vardu upelio Talka (Dniepro baseine). Taippat Sovietų Gudijoj, pačiame Nemuno aukštupy, dešinėje baseino daly turime: Litva, Litviany ir Litaviec. Šitokių vietovardžių nerandame niekur lietuvių daugumos gyvenamuose plotuose, bet jie gana tankiai apjuosia Lietuvių tautos pakraščius rytuose ir pietuose; juos galėtume laikyti lietuvių tautybės kraštiniais stulpais, įsmeigtais į gudų masę. Jie rodo lietuvių kilmės žmonių ribas, taigi etnografines ribas. Iš pietų šono, tokiais stulpais galima dar skaityti gana daugelį Želvų ir Jatviez'ių (Jotvingių).

Išorinė retėjančios lietuvybės zona atrodo gana plati. Štai arčiausia lietuvių kalbinės ribos, 5 km į vakarus nuo Pástavio, randame pirmą (t. y. artimiausią) Litvinki kaimą, o nuo jo 65 km tiesiai į rytus turime Litovce, 15 km nuo Sovietų Gudijos ribos, 10 km nuo Dokšycų. Vėl truputį į žiemius 54° 30' Vileikos apskrity prie geležinkelio stoties Kurzeniec yra kaimas Licvinki, nuo jo tiesiai į rytus 60 km (Sovietų Gudijoj) randame kaimą Litviče, o tarp jų beveik pusiaukelėje, kur Servečius įteka į Nerį, turime kaimą Sutoki; mums nelieka jokių abejonių, kad ši Lietuvos rytinių pakraščių 60—70 km platumo zona kitados kalbėjo lietuviškai, tik vėliau tapo gudų atskiesta. Dar platesnė zona tarp Berezos (Nemuno Beržūnos) ir Nemuno aukštupio bei pietinė dalis Nemuno baseino yra gana dažnai nusėta vietovardžiais kaip Litva, Dojnova, Dojnovka, Burneiki, Dovnary, Gajbuty, Dubiejki, Gabruny, Tarejki, Galiny, Pogiry, Girycze, Jatviez, Želva, Danejki, Molducie, Tolkuny, Rupejki ir t. p. Ir tie visi lietuviški vietovardžiai randami kraštinėje etnografinės Lietuvos periferijoj, zonoje, kuri įeina į ekonominę Lietuvą. Tai mišrių etnografinių elementų zona, į kurią plačioji lietuvių visuomenės opinija nepretenduoja.

Dabar pažiūrėkime, kurie vietovardžiai labiausia apibūdina visą Lietuvos etnografinių žemių masę. Krašto lietuviškumą labiausia būdina vietovardžiai su galūnėmis iškis, iškiai, iškė ir iškės; šitokių galūnių galima rasti tik vienuose lietuviškuose vietovardžiuose, nes jokia kita tauta jų neturi. Beveik lygiu lietuviškumu pasižymi ir galūnės ūnai, onys, eikiai, slavių perdirbtos į uny, ance, eiki.

Dabar bus įdomu pasidairyti pasieniais tų etnografinių Lietuvos ribų, kurios buvo mums pripažintos rusų ir gudų Maskvos sutartimi 1920 m. Šito rašto siaurumas leidžia mums peržvelgti tik 10 km platumo zoną, skaitant nuo kraštinės ribos į Lietuvos vidų ir einant iš žiemių į pietus, t. y. nuo Dauguvos iki Nemuno ir paskiau Nemunu žemyn iki Gardino apylinkių. Tuo būdu bus apžvelgta vietovardžių, taigi ir gyventojų, kilmė visuose rytiniuose ir pietiniuose etnografinės Lietuvos pasieniuose.

1 zona. Tarp Dauguvos ir 55°45' žieminės platumos

Lietuviškai:	Lenkų žemėlap.:	Pastabos:
1. Lapinai	Łapiny	Šitoje tik 7 km ilgumo zonoje, esančioje prie Dauguvos ir Latvijos sienos, vietovardžių su iškiais yra daug daugiau, kaip čia jų patiekta. Įdomu, kad ir pietinėj Latgalijoj tarp Daugpilio ir Drujos, kaip ir Ilukštos apskrity, yra daugybė lietuviškų vietovardžių su iškiais ir pan. Matyt, abiem šonais Dauguvos seniau lietuviškai kalbėta.
2. Trakeliai	Trakiele	
3. Baliūnai	Baljuny	
4. Dumariškiai	Dumaryški	
5. Šakeliai	Szakiele	
6. Sprindžiai	Spryndy	
7. Vosilkiškiai	Wasilkiszki	
8. Raugiškiai	Raugiszki	
9. Šeškiškiai	Szaszkiški	
10. Vanagiškiai	Wanagiszki	
11. Bludynė	Bludzino	
12. Kavoliškiai	Kowaliszki	

2 zona, Tarp 55° 45' ir 55° 30' žieminės platumos

13. Vyšnelės		
14. Lukšiai	Łuksze	
15. Bulaviškiai	Bułowiszki	
16. Gaižiškiai	Hanžyszki	
17. Maišeliai	Meiszule	Lietuviškai kalbančių mažuma.
18. Žvyrynė	Żwirynie	
19. Šalteniai	Szałtenie	
20. Rimučiai	Rymucie	
21. Graužiškiai	Graužyszki	
22. Balaikiai		
23. Juodelėnai	Jodłowicze	Lietuviškai kalba.
24. Taukiniai	Tawkinie	Lietuviškai kalbančių mažuma.
25. Meiriškiai	Mejryszki	
26. Gryžiškių balos	Bagno Gryszyszki	
27. Dukeliai	Dukiele	

3 zona. Tarp 55°30' ir 55°15' žiem. plat.

Lietuviškai:	Lenkų žemėlap.:	Pastabos.
28. Skurciškės	Skurciszki	
29. Darželiai	Darżele	
30. Eivydavičiai	Ejwidowicze	
31. Daubarai	Daubory	
32. Staseliškės	Staszeliszki	
33. Gruodiškiai	Grodziszki	
34. Žardiškės	Żerdziszki	
35. Gulbinė		
36. Dysna	Dzisna	Vien lietuviškai kalba.
37. Vasiūnai	Wasiewicze	Bažnytkaimis, lietuviškai kalba.
38. Kazėnai	Koziany	
39. Pivorai	Piwowary	Lietuviškai kalba.
40. Radziškės	Radziszki	" "
41. Pupėnai	Pupiany	" "
42. Rimadiškės	Rymaldziszki	" "

4 zona. Tarp 55° 15' ir 55° 00'

43. Kairiai	Kojry	
44. Medžiūnai	Medziuny	Lietuviškai kalba
45. Baroniškė	Baraniszki	
46. Galatilčiai	Gołotylce	Dabar lenkai perdirbo į Poddębce
47. Vileitos	Wilejty	Lietuviškai kalba.
48. Ež. Lazdinis	Jez. Łoździnie	Prie ež. Lazdinių kaimas, lt. kalba.
49. Mikuliškiai	Mikuliszki	Lietuviškai kalba
50. Subatiškės	Subociszki	" "
51. Romaniūnai	Romaniuny	
52. Starčiūnai	Starczuny	
53. Bučeliškės	Buczeliszki	
54. Mažeikiai	Możejki	
55. Svileliai	Swiłele	
56. Laukiškiai	Łowkiszki	
57. Didžioji Alšia	Wielka Olsia	
58. Nevieriškės	Niewieryszki	
59. Remeikos	Romejki	4-toje zonoje yra žymiai daugiau
60. Alekniškiai	Olechniszki	aiškiai lietuviškų vietovardžių; čia
61. Naručiai	Narucie	jų patiekta tik apie pusę.

5 zona. Tarp 55°00' ir 54°45'

62. Baltaguziai	Bałtahuzy	Keletas čia patiektų vietovardžių
63. Spiegla	Spiahła	yra nutolę nuo ribos net iki 15 km.
64. Ignotiškiai	Ignaciszki	Naručio ežero zona turi lietuviškumu
65. Veimiškiai	Wejmiszki	įtartinų vietovardžių, bet maža
66. Laskiškiai	Łaskiszki	čia yra aiškiai lietuviškų vietovar-
67. Kameikiai	Chomejki	džių. Atrodo, kad 5-je ir 6-je zo-
68. Budrinė(?)	Budrysowka	nose, apie 50 km platumo ruožu,

Lietuviškai:	Lenkų žemėlap.:	Pastabos:
69. Maučėnai(?)	Mowczany	prasimušė iki Svyrio ežero stipresnė slavių įtaka, atskiedusi lietuviškas etnografines savybes.
70. Paciškės	Pacyszki	
	6. zona. Tarp 54° 45' ir 54° 30'.	
71. Šlapės	Szlapy	Kur Uzlianka įteka į Narutę (Nėrutę). Šioje pelkėtoje ir miškingoje zonoje gyvenamų vietovių maža, o jų tarpe dar rečiau pasitaiko lietuviškų. Šioje zonoje slaviški vietovardžiai prasimuša iki Smoltos (Višniavo) ežero ir iki Žodiškio parapijos, t. y. 15 km nuo ribos. Jie eina retyn slinkdami Lietuvos gilumon.
72. Santakai	Sutoki	
73. Milučiai	Miłucie	
74. Vosyliškiai	Wasiliszki	
75. Dirveliai	Dzierwele	
76. Giria (?)	Girski Las	
77. Girios kaimas	Giry	
78. Kuzmiškės	Kuzmiszki	
79. Kamoriškės	Komaryszki	
	7 zona. Tarp 54° 30' ir 54° 15'.	
80. Girios (vienk.)	Giry	Didesnė zonos dalis labai miškinga, tik pietuose daugiau gyvenamų vietovių, daugiausia slaviškų.
81. Vaideniai	Wojdzienie	
82. Puzeliai	Puzele	
	8 zona. Tarp 54° 30' ir 54° 15'.	
83. Lūžėnai	Lużany	Ši zona pelkėtame Beržunos baseine kiek mažiau turi gyvenamų vietovių. Keletas grynai lietuviškų vietovardžių ir dar daugiau lietuviškumu įtartinų rodo, kad čia gyventa nemaža lietuvių kilmės žmonių (Litwa, Kociucie, Bombały, Nierowy Lietuvos ribose, o už jos ribų: Burnejki, Mierzejki, Biłucie, Susnie, Pieszkury, Ciabuty ir k. p.
84. Gintautynė	Gintowzszczyzna	
85. Užbalis	Uzbloć	
86. Didžioji Dainava	Dajnowa Wielka	
87. Mažoji Dainava	Dajnowa Mała	
88. Jasėniškiai	Jasieniszki	
89. Noreišiai	Narejszi	
90. Petrašiūnai	Pietraszuncie	
91. Kibučiai	Kibucie	
92. Koriškiai	Koryszki	
93. Šulaičiai	Szułojć	
	9 zona. Tarp 43° 30' ir 44° 00' E. nuo Ferro	
94. Rasališkės	Rosoliszki	Šioje zonoje lietuviški vietovardžiai (Neiviškiai, Rymutiškės) prie Mykolajovo pasiekia Nemuno aukštupį. Taip pat čia sutinkami 4 vietovardžiai, primeną latvius: Łotwin, Łatysz, Łotwiny, Łotewka (prie pat Nemuno); gal baltų migracijos me-
95. Daunorai	Downary	
96. Gudiškės	Gudziszki	
97. Šeškai	Szaszki	
98. Salos	Soły	
99. Klimiškiai	Klimiszki	
100. Lazdūnai	Łazduny	
101. Ažuvalkiai	Ażuwałki	

Lietuviškai:	Lenkų žemėlap.:	Pastabos:
102. Leliukai	Leluki	tu čia kurį laiką gyveno ar išliko ir toliau gyventi kelios latvių grupės. Šitoje zonoje Lietuvos etnografinė riba pasuka Nemunu į vakarus.
103. Neiviškiai	Nejwiszki	
104. Rymutiškės	Rymuciszki	

10 zona. Tarp 43° 00' ir 43° 30' E. nuo Ferro

105. Dailydės	Dejlidy	Vija stambus miestelis 7 km nuo Nemuno santakos.
106. Saugučiai	Saugucie	
107. Vija	Iwje	Šiedu kaimai yra prie Gaujos ir Žyžmos santakos; šių upių vardai grynai lietuviški.
108. Dendeliškiai	Dyndyliszki	
109. Santaka	Sontaki	
110. D. Santaka	Sontaki Wielkie	Gauja — kaimas 1 km nuo Nemuno.
111. Balandžiai	Białundzie	
112. Gauja	Gawja	Burnos — prie pat Nemuno.
113. Burnos	Burnosy	Kairiajame Nemuno šone (į Naugarduką) yra dar Genjusze, Giežgaly, Pogiry — aiškiai lietuviški vietovardžiai.
114. Mineitos	Minojty	
115. Žemaičiai	Žomojdz	

11 zona. Tarp 42°30' ir 43°00' E.

116. Jomantai	Jamonty	Šita žemiau Bielicos panemunių zona lietuviškais vietovardžiais negausinga. Tačiau kairiajame Nemuno šone dar yra keletas lietuviškumu įtartinų vietovardžių, kaip Szersznie, Łotyszeirk
117. Lazėnai	Łoziany	
118. Karpeikiai	Karpiejki	
119. Dikuškės	Dzikuszki	
120. Busilai	Buciły	
121. Dubeliai	Dubiele	
122. Kupriai	Kupry	
123. Krupeliai	Krupiele	
124. Rimkai	Rymki	
125. Panemuniai	Poniemunce	

12 zona. Tarp 42°00' ir 42°30' E.

126. Skauroniškiai	Skowroniszki	Žemiau Mastų (Mosty) kairiajame Nemuno krante yra Želvėnai (Zelwiany), o dešiniajame, t. y. Lietuvos krante yra Zaniemansk; matyt, kad gudų masė gyveno kairiajame Nemuno krante, o dešinysis, daugiausia lietuvių gyvenamas krantas jiems buvo tik Užnemunė. Zelviany ir keli Jatwiesk'ai primena jotvingius.
127. Varoniškiai	Woroniszki	
128. Bartašiškiai	Bartoszyszki	
129. Juškai	Juszki	
130. Žadeikiai	Žadejki	
131. Saveikiai	Sawejki	
132. Jotvingiai	Jatwiesk	
133. Steponiškės D.	Stefaniszki Wlk.	
134. Steponiškės M.	Stefaniszki Ml.	

Pagal Maskvos sutartį 1920 m. Lietuvos riba, eidama Nemunu žemyn ir pasiekusi Svisloties žiočių, pasuka šiąja upe aukštyn ir eina į pie-

tus apie 10 km (tiesia linija skaitant), t. y. iki Bebrauninkų kaimo. Nuo čia ji vėl pasuka į vakarus, palikdama Lietuvos ribose Indurą, Kuznicą, Sidrą, Dobrovą, Štabiną ir Augustavą, t. y. Gardino apylinkes ir visą Suvalkų guberniją. Ekonomiškai šitas kraštas gravituoja į Gardiną, į Kauną ir į Klaipėdą. Bet etnografiniu atžvilgiu jis mažiau turi lietuviškumo žymių. Sprendžiant iš šios vietos geografinių vardų, atrodo, kad panemuniais čia brovėsi gudų gyventojų srovė Gardino, Augustavo ir Suvalkų linkme. Į vakarus nuo linijos Seinai Gardinas lietuviškų vietovardžių maža beliko, iš ko sprendžiame, kad slavių banga išstumė iš čia lietuvių daugumą ir nulietuvino vietovardžius. Iš dar likusių čia lietuviškų vietovardžių paminėtini tarp Nemuno ir Svisloties: Litwinka, Eisimonty, Kozejki, Sedejki, Miesztuny, Darguže, Kuwejki, Werejki, Spudwily ir k. Tarp Svisloties ir Bebro: Piłsudy, Lajgobole (Laibagaliai), Dojlidki, Niemiejsze, Miszkieniki, Žaizdra, Starpejka, Litwinki, Jaginty ir daug kitų, kurių lietuviškumas yra stipriau užtušuotas. Turint visa tai galvoje, etnografine Lietuvos ribą pagal vietovardžius mes čia vesime Nemunu žemyn iki Augustavo kanalo ir iš ten pro Seinus ir Vižainį, palikdami tuodu miesteliu Lietuvos šone.

13 zona. Tarp 41°30' ir 42°00' E.

Lietuviškai:	Lenkų žemėlap.:	Pastabos:
135. Eisimantai	Ejsymonty	Prie Nemuno, 2 km aukščiau Gardino.
136. Panemunė	Poniemuń	
137. Verteliškės	Wierceliszki	
138. Putriškės	Putryški	6 km į žiemryčius nuo Gardino.
139. Verbiškės	Werbiszki	
140. Gumbočiai	Gumbacze	
141. Ašuža	Hoža	Miestelis prie Nemuno, mūsų žemėlapiuose neteisingai Ože vadinamas.
142. Raistas (pelkės)	Roiste	
143. Klebonіškės	Plebaniški	
144. Builiškės	Bujliszki	Miškas prie Nemuno ir Pervalko.
145. Krakinio pelkės	Bloto Krakinis	Į žiemius nuo Azierkų (Jeziorki).
146. Ratnyčia	Rotnica	Paskutinė lietuviškai kalbanti paparapija dešiniajame Nemuno krante.
147. Lipniūnai	Lipniańce	
148. Diržai	Dzirže	
149. Gerdašiai	Gierdacze	Paskutiniai penki kaimai yra Kapčiamiesčio valsčiuje, Neprikl. Lietuvoje. Tai vienintelė vieta pietuose ir rytuose, kur mūsų valstybės riba sutampa su tautos etnografine riba.
150. Krivoniai	Krzywańce	
151. Guroniai	Gurańce	

14 zona. Tarp 41°00' ir 41°30' E

152. Varviškė	Warwiszki	Pats pietinis Nepr. Lietuvos kaimas.
153. Baltoji Ančia	Biała Hańcza	
154. Vainiūnai	Wojniunce	
155. Menciškė	Męciszki	

Lietuviškai:	Lenkų žemėlap.:	Pastabos:
156. Kapčiamiestis	Kopciowo	
157. Kuodžiai	Kodzie	
158. Purviniai	Purwinie	
159. Subačius	Subacz	Visi kaimai nuo 152 iki 164 imtinai yra Nepr. Lietuvoje ir lietuviškai kalba.
160. Padumbliai	Podumble	
161. Burbai	Burby	
162. Paveisiejininkai	Powiesniki	
163. Pazapsė	Pozopsie	
164. Kučiūnai	Kuciuny	
165. Želva	Zielwa	
166. Būdviečiai	Budwiecie	
167. Vigronys	Wigrańce	
168. Beržininkas	Beržniki	
169. Beržalaukis	Bieržalowce	
170. Dubiai	Dubowo	
171. Gibai	Giby	
172. Kreivėnai	Krejwińce	
173. Paseinėliai	Posejnele	
174. Degučiai	Degucie	
175. Žagariai	Žegary	
176. Stabingis	Sztabinki	
177. Seinai	Sejny	
178. Paseiniai	Posejny	
179. Beržynė	Bierżynie	14-je zonoje aiškiau kaip kitur atsiriboja lietuviški vietovardžiai nuo slaviškų: čia jų riba griežtesnė, interpenetracija silpnesnė.
180. Bubeliai	Bubele	
181. Radziūčiai	Radziucie	
182. Juodeliškiai	Jodeliszki	
183. Burbiškiai	Burbiszki	
184. Sankurai	Sankury	
15 zona. Tarp 40°30' ir 41°00' E.		
185. Skusteliai	Skustele	
186. Lumbiai	Łumbie	
187. Vidugiriai	Widugiery	
188. Dzidziuliai	Dziedziule	
189. Skarkiškiai	Skarkiszki	
190. Kampuočiai	Kampocie	
191. Vaitakiemis	Vojtokiemie	
192. Rištakiemis	Reisztokiemie	
193. Žvikeliai	Zwikiele	
194. Vilkapėdžiai	Wiłkopedzie	
195. Smalėnai	Smolany	
196. Šeipiškiai	Szejpiszki	Ežeras ir kaimas.
197. Klevai	Klejwy	
198. Krutiniškiai	Krucieniszki	
199. Grimzdeliai	Gremzdel	Prie ežero.
200. Vaiciuliškiai	Wojciuliszki	

Lietuviškai:	Lenkų žemėlap.:	Pastabos:
201. Šventiškės	Swęciszki	
202. Kreivėnai	Krejwiany	
203. Trakiškiai	Trakiszki	
204. Ožkiniai	Oszkinie	
205. Šlynakiemis	Szlinokiemie	
206. Šipliškės	Szypliszki	
207. Pastovėliai	Postawele	
208. Lizdeikiai	Lizdejki	
209. Pašešupė	Poszeszupie	
210. Raveliai	Rowele	
211. Bandiškiai	Bondziszki	
212. Pabandžiai	Pobondzie	
213. Ešeriškiai	Ejszeriszki	
214. Kreivėnai	Krejwiany	Tarp Liubavo ir Vižainio
215. Vingrėnai	Wingrany	
216. Vilkupiai	Wiłkupie	Į pietus nuo Vižainio, už mūsų
217. Sudaviškiai	Sudawskie	etnografinės ribos dar lieka ke-
218. Vižainis	Wižajny	letas liet. vietovardžių, kaip E g -
219. Stankūnai	Stakūny	l ė n i š k i a i, L u g e l i a i, G u l b i - n i š k i a i ir k.

16 zona. Tarp 41°00' E nuo Ferro ir Vokietijos sienos

220. Narvydai	Norvidy	Anapus etnografinės linijos, prie
221. Pavištytis	Powisztajcie	Ančios ežero yra labai įdomūs
222. Čižiškiai	Czyżyszki	vietovardžiai: K l a i p ė d a (Kłaj-
223. Varteliai	Wartele	peda), K a i p ė d ė l ė (Kłajpedka),
224. Bakšiškiai	Bokszyszki	M e r k i n ė (Merkinie) ir k. Jie
225. Balčiai	Bolcie	kartais gali tapti didelių paslap-
226. Vištytis	Wisztyniec	čių raktais.

Štai 226 vietovardžių pavyzdžiai, kurie toli gražu nėra visi surinkti net ir toje siauroje 10 km platumo zonoje, kuri gražiai apjuosia visą etnografinę Lietuvą. Jie yra ypatingai tankūs zonoje tarp Nemuno prie Druskininkų ir Vokietijos sienos prie Vištyčio ežero; taip pat jie visai kompaktine mase stovi tarp Dauguvos prie Drujos ir Pástavio (Pastovių). Į pietus nuo šios geležinkelio stoties prasideda lietuviškų vietovardžių retėjimas, kuris 50 km platumo įlanka prasimuša iki Svyrio ežero ir iki Žodiškio parapijos. Panašūs vietovardžių praretėjimai pastebimi trikampy tarp Smurgainio, Molodečno ir Krėvės. Jų nedaug tarp Gardino ir Skydelės. Atrodytų, kad slavių įtaka brovėsi etnografinėn Lietuvon per trejus vartus: prie Naručio ežero iš rytų, prie Smurgainio iš pietryčių ir prie Gardino iš pietų. Visais trimis atvejais tie slaviai buvo gudai arba ta jų grupė, iš kurios vėliau formavosi gudai. Lenkišką srovę galima pastebėti tiktai siauru ruožu vakaruose prie pat Rytprūsių pasienio Suvalkų linkme. Pelkėtas ir žemas aukštutinio Nemuno slėnis, matyt, retai buvo lietuvių gyvenamas ir čia lengviau įsispraudė slavių priemaišas. Bet priėjimą prie Vilniaus ir tankiau gyvenamą Ašmenos skydą lietuviai buvo pasiryžę stiprai ginti Lydos ir Krėvės pilimis, kurios

pastatytos pietiniame pakrašty lietuvių gyvenamo ir jų branginamo plokščiakalnio. Iš viso siūlosi išvada, kad slaviai šiek ar tiek įsispraudė etnografinėn Lietuvon tiktai per rečiau lietuvių gyvenamus ruožus, kuriais buvo pelkėti paupiai, paežeriai, didieji miškai ir žemosios vandeningos vietos. Aukštas ir sausesnis Ašmenos skydas, tankiai lietuvių gyvenamas, matyt beveik neįsileido nei svetimo kraujo, nei svetimų vietovardžių, bet ir jis nepajėgė uždaryti vartų gudų kalbai, kuri čia beveik visai pakeitė lietuvių kalbą.

6. Lietuvos ribų kalbinis kriterijus

Šiaip ar taip suprantamos tautų ribos ne visuomet esti aiškios. Šituose tautinių ar valstybinių ribų klausimuose relativumo dėsnis gali rasti sau pateisinimą daugely Europos vietų. Bet kuriuo kriterijum nustatomos Lietuvos ribos ir jose esą plotai turi savo maximum ir minimum.

Šio rašto pradžioje jau matėme, kad istorinės Lietuvos plotas apima maximum 850.000 km², o minimum 320.000 km², ekonominės Lietuvos — maximum 320.000², minimum — 120.000 km². Lietuvos etnografinės ribos buvo identiškos su jos kalbinėmis ribomis gal iki 13-to amžiaus pabaigos ar šiek tiek ilgiau. Tai buvo etnografinės Lietuvos maximum, apėmęs plotą gal iki 110.000 km². Per pastaruosius trejetą amžių maž daug tobulai sovokietėjo apie 10.000 km² plotas, vokiečių valdomas jau nuo 13-to amžiaus pabaigos. Apie 100.000 km² etnografinio ir kartu kalbinio ploto buvo pasilikę Lietuvos valdžioje, vėliau pavadinto Lithuania Propria (kad atskirtų ją nuo slaviškų Lietuvos provincijų). Toji lietuviškoji Lietuvos dalis susidėjo iš trijų provincijų:

Žemaičių kunigaikštija	23.300 km²
Trakų vaivadija	31.300 km²
Vilniaus vaivadija	44.300 km²
Lithuania Propria	98.900 km²

Padarius kai kurių mažų priedų rytuose, kur dar ryškūs lietuvių etnografiniai elementai, Lietuvos etnografinių plotų maximum galėtų siekti 103.000 km². Šitie plotai mūsų žemėlapy įtalpinti III ir IV-je zonose. Panašius, tik labiau pratęstus į pietus, Lietuvos žemėlapius leido Didžiojo Karo metu lietuvių politinės tarybos ir biurai Amerikoje, Šveicarijoje ir kitur. Tai populariūs, bet ne kiekviename punkte griežti lietuvių reikalavimai, pagal kuriuos susidarytų 4.500.000 gyv. valstybė, apimanti beveik visus kraštus, gravituojančius į svarbią susisiekimo ašį Vilnius-Kaunas-Klaipėda. Tačiau daugelis lietuvių visuomenės vadų yra linkę prie nuolaidų kaimynams, jei eina reikalas apie rimtą su jais susitarimą. Pravoslavų tikėjimo šiokia tokia persvara, kalba ir net vietovardžių daugumas rodo labai stiprų gudų elementą rytiniuose pakraščiuose nuo Dauguvos iki aukštutinio Nemuno. Šitie, dabar labiau gudiški, pakraščiai apima buvusios Vilniaus gubernijos Dysnos ir Vileikos apskritis ir mažą dalį Minsko gubernijos, kartu apie 15.000 km² su 500.000 gyv. Nors šitie pakraščiai ekonomiškai labiau gravituoja į vakarus, kaip į rytus, tačiau jiems vis dėlto yra artimi gudiški ekonominiai ir kulturiniai centrai — Minskas ir Polockas, su kuriais jie yra surišti bendra kalba ir kultura. Be šitų apskričių Lietuva pasilieka 88.000 km² ir 4 mil. gyv. Šitose ribose, 1920 m. Maskvos sutartimi Lie-

tuvai pripažintose, dabar Lietuva spausdina visus savo oficialinius žemėlapius. Nei Maskvos sutartimi, nei jokiu kitu galutinu susitarimu dar nebuvo nustatytos Lietuvos ribos Augustavo kanalo zonoje, tarp Nemuno ir Vokietijos. Nors šitoje zonoje ir į pietus nuo Gardino yra dar nemaža lietuviškų etnografinių elementų, tačiau jie čia nebesuteikia kraštui ryškių lietuviškumo žymių. Matyt, kad būta čia lenkiškos ir gudiškos kolonizacijos, kuri atskiedė senųjų jotvingių ir lietuvių masę. Turint tai galvoje lietuvių visuomenėje nėra visai tvirto nusistatymo reikalauti sau Suvalkų, Augustavo ir Kuznicos apylinkių, bet ryškiai matomas lietuvių noras atgauti Seinų ir Punsko siaurą zoną, kuri iki šių dienų išlaikė ne tik nebyles etnografines žymes, bet ir lietuvių kalbą, tautinį susipratimą ir politines simpatijas Lietuvai. Lietuvių kalbos nustojusi zona (į pietus nuo Gardino ir Seinų) čia sudaro arti 5000 km² su 200.000 gyv., kurių daugiau pusės yra lenkai ir nemaža gudų. Visus tuos atskaitymus padarius, etnografinės Lietuvos minimum susiredukuoja į 83.000 km² ir į 3.800.000 gyv.

Už šitas Lietuvos ribas su pačiu pietiniu pasienio miestu Gardinu stovi visa lietuvių tautos masė, palaikydama oficialų savo krašto nusistatymą. Šitos etnografinės Lietuvos ribos griežtai sutampa su kalbos riba tik kariajame Nemuno šone, sudarydamos aiškią ir beveik tiesią linija per 80 km. Jos beveik sutampa su kalbos ribomis ir žiemiuose tarp Breslaujos ir Pastavio, šiek tiek vingiuotoje linijoje arti 90 km. Visur kitur rytuose ir pietuose lietuvių kalbos riba mažiau ar daugiau pasitraukė iš savo etnografinės srities ir šitas pasitraukimas sudaro rimtą ir įdomų klausimą, kol kas mažai dar nagrinėtą. Palikdami šito klausimo platybes istorikams ir kalbininkams, čia paliesime jį tik labai siaurai ir suprastintai, kaip tai ir pridera šio trumpo rašto turiniui.

Mums rodosi, kad etnografinės Lietuvos ribose gudų kalba plėtėsi be kolonizacijos pagalbos, nes ši tankiai gyvenamose lietuvių srityse negalėjo rasti sau plačios vietos. Čia žmonės su savo įpročiais ir būdu pasiliko tie patys, kaip ir 13-me amžiuje; slavių infiltracija buvo silpna ir nesiekė Vilniaus. Keitėsi tik žmonių kalba. Pakraščiuose lietuvių kalba traukėsi, užleisdama tuose pačiuose žmonėse vietą gudų kalbai. Nesileidžiant į visas smulkmenas, gudų kalbos penetracijai kelią labai palengvino dvi pagrindinės priežastys: 1) gudų kalba buvo oficialinė lietuvių sukurtos valstybės kalba, 2) kulturos srityse lietuviai buvo pasivesni, nes 400 metų pasivėlavo priimti krikščionybę ir nespėjo įgyti savo dvasiniam darbui tokios akceleracijos (įsibėgėjimo, įsisnaginimo), kurią slaviai jau turėjo. Todėl Lietuvos valdiškos ir bažnytinės įstaigos visai spontaniškai persiėmė gudų ir lenkų raštais ir žodžiais. Suslavintos viršūnės po truputį veikė ir tautos mases, ypač arti didesnių administracijos centrų ir etnografiniuose pakraščiuose, lietuvių ir slavių betarpio kontakto vietose.

Tarp 13-to ir 16-to amžiaus pabaigos Lietuvos rytuose ir pietuose lietuvių kalbos zona nustoja gudų ir truputį lenkų naudai apie 20.000 km². Šiame periode lietuvių kalba pasitraukė iš visų aukštutinio Nemuno paupių iki pat Gardino. Už lietuvių kalbos kompaktinės masės ribų 16-to amžiaus gale jau buvo ne tik Gardinas, bet ir Vosyliškis, Lyda, Krėvė (Kreva), Smurgainys ir Naručio ežeras. 16-me amžiuje riba tarp lietuvių ir slavių kalbų kairiajame Nemuno šone (Suduvijoj), rodos, ėjo dažniausiai

Juodosios Ančios upe iki Nemuno, o Vilniaus gubernijoj, pasak J. Jakubowski'o, lietuviai gyveno visose Trakų ir Vilniaus apskrityse, Lydos apskrities žieminėje daly (be Lydos), Ašmenos apskrities (be Ašmenos) vakarinėje daly ir, tur būt, didesnėje Švenčionių apskr. daly, išskyrus pietų rytų kampą tarp Naručio ežero ir Neries, kur daugiausia kaimų, pavadintų slaviškais vardais. Taigi, tų laikų lietuvių kalbos zona apėmė tik apie pusę buvusios Vilniaus gubernijos. Bet ištautėjusiuose, t. y. lietuvių kalbos nustojusiuose pakraščiuose galėjo dar būti nemaža stambių lietuvių kalbos salų. Su šitomis salomis ir su Prūsų Lietuva (apie 10.000 km²) visas lietuvių kalbos plotas 16-me amžiuje dar galėjo siekti arti 90.000 km²).

16-me amžiuje lietuvių kulturinis gyvenimas buvo jau gana intensivus ir veiklus. Išleistas Lietuvos Statutas, įsteigta Akademija, kuri atstojo tikrąjį universitetą, pradėta spausdinti knygos. Bet visas tas kulturinis Lietuvos iškilimas jau nebepadėjo lietuvių kalbai užimti valstybėje pirmąsias pozicijas, nors atspausdinta šiek tiek ir lietuviškų knygų. Šalia gudų kalbos 16-to amžiaus pabaigoje vis labiau pradėjo valstybės viršūnėse įsigalėti ir lenkų kalba, kuriai Lietuvos ir Lenkijos Unija (Liubline 1569) suteikė didesnį socialinį prestižą. Nuo 16-to amžiaus pabaigos iki 19-to vidurio beveik visiškai suvokietėjo Prūsų Lietuva tarp Nemuno ir Pregliaus; čia lietuvių kalbos plotai nustojo beveik 10.000 km². Rytuose sumažėjo arba visiškai išnyko lietuvių kalbos salos, nutirpo pietrytinis pusiasalis trikampy tarp Lydos, Ašmenos ir Lazdūnų ir praskystėjo lietuviškai kalbanti masė tarp Vilniaus, Lydos ir Svyrio ežero. Šio periodo nuostuoliai lietuvių kalbai galėjo siekti iki 15.000 km². Istorikas T. Narbutas pirmoje 19-to amžiaus pusėje lietuvių kalbos pietinę ir rytinę ribą veda nuo Vokietijos sienos prie Bakalariavos, paskiau Raspudos upe iki Baltojo ežero, kurs yra arti Augustavo, pro Studenicos kaimą, Juodąja Ančia iki Nemuno. Nuo Juodosios Ančios žiočių ta riba ėjo Nemunu iki lietuviško miestelio Pervalko, kurs guli apie 10 km į pietus nuo Druskininkų kurorto. Nuo Pervalko į rytus per miškus ir pelkes iki Berštų ant upės Katros, paskiau šia upe aukštyn iki Pelesos ežero, prie kurio yra lietuviškas miestelis Dubičiai. Nuo čia į rytus, paliekant lietuvių kalbos ribose Rodunės parapiją ir miestelį, pasukant į Bastūnų stotį, kurią 1920 m. Spalių 7 d. Suvalkų sutartimi Lenkija buvo sutikusi palikti Lietuvos šone. Toliau T. Narbutas tą ribą veda Žyžmos upe, paskiau per Graužiškes ir pro Ašmenos miestą, Ašmenos upe iki jos įtekėjimo į Nerį, nuo čia į Svyrių miestelį ir į Pástavį, nuo ten Drujos linkme prie Dauguvos. Taigi, 19-to amžiaus pirmoje pusėje arba maždaug prieš šimtą metų lietuvių kalbos kompaktinė masė dar apėmė apie 70.000 km², o kalbinės salos Rytprūsiuose ir prie aukštutinio Nemuno (tarp Lazdūnų ir Krėvės) galėjo sudaryti dar iki 5000 km².

Tačiau ir 19-tas amžius atnešė lietuvių kalbai didelių nuostolių. Kaip aukščiau pasakyta, trikampis tarp Vilniaus, Lydos ir Svyrio ežero buvo jau kalbos atžvilgiu bent kiek praskiestas, apgudėjęs. 19-me amžiuje gudų kalba toliau slinko žiemryčių t. y. Vilniaus kryptimi. O pats Vilnius, matyt, jau senai yra turėjęs kalbos atžvilgiu mišrių gyventojų, nors ir išaugęs netoli vidurio lietuvių kalbinės zonos. Greta lietuvių, buvo čia daug žydų, šiek tiek gudų, vokiečių ir lenkų, kurių kalba nuo 16-to amžiaus vis labiau

pradėjo Lietuvos miestuose įsigalėti. Pasak M. Balinskio, 19-to amžiaus pirmoje pusėje Vilniuje ir jo artimose apylinkėse lietuviškai jau nebekalbėta, bet miestas dar buvęs apsuptas artimu lietuvių kalbos ratu. 16-me ir 17-me amžiuose Vilniaus bažnyčiose buvę sakomi lietuviški ir lenkiški pamokslai. Vienoje svarbesnių Vilniaus bažnyčių — Šv. Jono bažnyčioje — lietuviški pamokslai buvo sakomi iki 1737 m. Vėliau jie nustota sakyti. Spėjama, kad prieš 200 metų Vilniaus miesto lietuviai jau beveik visi mokėjo lenkiškai ir nebereikalavo lietuviškų pamokslų. 19-me amžiuje, ypač po žiaurių rusų represijų 1831 m. ir 1863 m. sukilimų, lietuvių ir lenkų patriotizmas beveik susiliejo į vieną srovę. Susidarė labai palankios sąlygos lenkų kalbai plisti Lietuvos miestuose ir dvaruose, ypač dar ir dėl to, kad rusų valdžia visiškai uždraudė bet kokį lietuvių raštą lotyniškomis raidėmis. Nesant lietuviškų knygų, miestelėnai ir net dalis kaimiečių griebėsi lenkiškų. Ir taip per visą 19 tą amžių beveik išnyko iki tol buvusios lietuvių kalbos salos ir gudų bei lenkų kalbos įsigalėjo visur aplink Vilnių. Gudų kalba įsiviešpatavo pietrytinėse Vilniaus apylinkėse. Dešinysis Neries šonas iki 40 km į žiemius nuo Vilniaus sulenkėjo. Arčiausia (per 22 km) lietuvių kalbos kompaktinės masės pakraštys dabar prie Vilniaus prieina tik iš vakarų šono — prie Vievio.

Lietuvių kovos dėl savo kalbos teisių prasidėjo tiktai apie 1890 m. Nuo to laiko lietuvių kalbos kompaktinės zonos tirpimas tapo sulaikytas. Nyksta tiktai praretinti pakraščiai Rytprūsiuose ir Klaipėdos krašte ir mažosios isoluotos salos rytuose: 1) mažutė Zytelos salelė, 2) Lazdūnų sala, 3) reti kaimai Dysnos apskrity, 4) Dieveniškio sala (11.000 lietuvių) ir 5) Gervėčių parapija (3000 lietuvių). Sunkiau laikosi praretintas pusiasalis trikampyje tarp Valkininko, Lydos ir Druskininkų.

Taigi, šiuo metu ir kalbinės Lietuvos ribos turi savo maximum ir minimum. Lietuvos ribų maximum pagal kalbinį kriterijų gautume, jei prie kompaktinės masės prijungtume ir stambesnes lietuvių kalbos salas rytuose. Tokiose ribose, žinoma, būtų visa dabartinė Lietuvos respublika, o lietuvių kalbos riba pietuose ir rytuose eitų per šiuos punktus: nuo Vokietijos sienos prie Vižainio beveik tiesia linija per Seinus į Juodosios Ančios santaką su Nemunu, nuo čia pro Pariečę ir Berštus, Katros upe aukštyn iki Dubičių, iš čia pro Žirmūnus, Geranainį, Surviliškį, Graužiškes ir Ašmeną, paliekant visus čia paminėtus miestelius Lietuvos šone. Paskiau Ašmenos upe pro Salas iki santako su Nerimi. Nuo ten pro Svyrius, Svyronis, Pástavį, Kazėnus ir Brėslauja iki Latvijos sienos prie Snudų ežero. Už šitų ribų pasiliktų tik keletas mažų lietuviškai kalbančių salelių, o Lietuvos ribose atsidurtų visi tie plotai, kuriuose seniausių žmonių atminime (t. y. prieš 80—90 metų) gyventojų masė dar kalbėjo lietuviškai. Šitose ribose Lietuva turėtų truputį daugiau kaip 70.000 km², taigi būtų nedaug mažesnė už etnografinį minimumą (83.000 km²).

Turint galvoje, kad gudų tauta, iš Minsko žadinama, jau pradeda atbusti ir stiprėti, lietuviams teks ateity paisyti ir gudų visuomenės nuomonės, kuri gudų kalbą pasisavinusius lietuvius, nors jie ir neturi ryškių politinių nusistatymų, laiko ne lietuviais, bet gudais ir reikalauja jų prijungimo prie sujungtos Gudijos. Tad Lietuvos ribų maximum pagal kalbinį kriteri-

jų (70.000 km² ir 3.300.000 gyv.) turėtų eventualiai tą privilegiją, kad laimėtų daugiau simpatijų nuosaikioje gudų visuomenėje ir būtų tarsi kompromisas tarp abiejų tautų. Žinoma, tai gal dar labai tolimos ateities dalykas; bet tautos juk tūkstančius metų gyvena, todėl leistina galvoti ir apie tolimus laikus, su dabartine realybe neturinčius matomo ryšio. Galvojantieji bet gi turi įsidėmėti, kad gana stambios (8 ar 9 mil.) tautos sostinė Minskas neturi intencijos visus amžius pasilikti pačiame valstybės pakrašty, kad jis tikrai prie tinkamos progos pareikš savo valią praplėsti bent kiek savo periferiją ir į vakarus bent iki Smurgainio, kas atrodytų visai naturalu. Taip pat verta prisiminti, kad Minske vis dar tebeauga susidomėjimas Vakarų Gudija, apie kurią ten rašoma nemaža knygų, leidžiama žemėlapių ir įtraukiamas į juos net pats Vilnius. Dėl Vilniaus guduose yra įvairių nuomonių. Kai kurie, geros kaimynystės vardan, sutiktų palikti jį Lietuvai, tačiau jie keltų Maskvos sutarties revizijos klausimą su tikslu gauti sau žymiai daugiau gudiškai kalbančių, kad ir lietuviškos kilmės sričių. Vilnių sutiktų Lietuvai palikti tik su nedidele periferija rytuose, jei čia gyvenantiems gudams būtų suteiktos plačios kulturinės teisės.

Lenkai, turėdami sau palankią daugumą Vilniuje ir apylinkėje, miestuose bei dvaruose, remdami savo teises senomis kulturinėmis tradicijomis šioje šaly, žinoma, nesutiks su jokiomis Lietuvos ribomis, kurios apimtų lietuvių sostinę Vilnių. Kai kuri lenkų visuomenės dalis sutinka svarstyti tik Lietuvos kalbinių ribų minimumą, į kurį Vilnius jau nepatektų. Be kalbinių salų, lietuvių kalbos kompaktinės masės pietinė ir rytinė riba eina nuo Vokietijos sienos prie Vižainio, per Seinus į Juodosios Ančios žiotis, nuo čia Nemunu žemyn iki Pervalko, paskiau per Berštus, Katros upe iki Dubičių, paskiau į rytus pro Pelesą iki Žirmūnų, iš čia į žiemius iki Asavos, iš ten atgal į vakarus pro Eišiškes, rytiniu Valkininko valsčiaus pakraščiu į Rudiškes. Nuo čia pro Vievį, Kernavę, Giedraičius, Joniškį, Lentupį, Adutiškį, Kazėnus, Apsą, Girčionis ir Sito ežerą iki Latvijos sienos.

Šitose ribose Lietuva turėtų arti 63.000 km² ir apie 2 800.000 gyv. Čia nurodytos minimalinės kalbinės ribos kai kur būtų nepatogios, nes perkirstų geležinkelį iš Varšuvos į Vilnių. Jos būtų reikalingos mažų korektivų, išlyginimų ir kompensacijų. Bet šitos Lietuvos ribos, suteikiant lietuviams kai kurių teisių į jų šventoves Vilniuje, ar net prileidžiant Lietuvos ribas iki pat Vilniaus, būdavo šiek ar tiek svarstomos Lenkijos politiniuose rateliuose. Lenkijai jos labiau priimtinos už bet kurias platesnes Lietuvos ribas. Ir kai partneriu turima Lenkija, tai apie tas ribas ir belieka tik su ja kalbėtis. Mūsų žiniomis minimalines kalbines ribas Lietuvai užleisti Lenkija buvo linkusi ir tie jos palinkimai buvo dar gyvi iki 1933 m., t. y. kol Lenkija dar neturėjo susitarimo su Vokietija ir kol Pilsudskio sveikata leido jam arčiau domėtis savo kilmės tauta. O dabar tik paskiros privatinės lenkų nuomonės pasisako už perleidimą Lietuvai bent lietuviškai kalbančių sričių, o valdiškieji sluoksniai šių klausimų vengia kelti ir nerodo noro eiti į bet kurį teritorinį kompromisą.

7. Mažos valstybės funkcijos

Pagvildenę Lietuvos ribų klausimą, matome, kad bet kuriuo atveju ji vis dėlto savo erdve ir gyventojų skaičium pasilieka mažoji valstybė. Ar ji

liktų šių dienų ribose (55.670 km²) su 2½ mil. gyv., ar mūsų tautos norai būtų pilnai patenkinti ir jos plotai apimtų visą etnografinę sritį su 83.000 km² ir 4 mil. gyv., tai jos likimui ir pašaukimui neturėtų radikaliai skirtingos reikšmės.

Megalostatizmo šalininkai, kaip Fr. Ratzel'is, neskiria šviesios ateities mažoms valstybėms ir linksta pranašauti, kad mažosios valstybės turės po truputį išnykti, patekti į didžiųjų glėbį. Jei tai yra tiesa kalbant apie feodalines, dinastijomis paremtas valstybes, kurių Europoje dar daug buvo iki 1870 m., tai ši teorija vis dėlto vargiai gali būti taikoma kad ir mažoms valstybėms, kurių pagrinde yra kulturingų masių valia. Didžiojo Karo pamoka taip pat kalba prieš megalostatizmą. Prieš tą karą Europoje buvo tik viena milžiniška valstybė (Rusija), 7 vidutinės ir 16 mažų. Karas ir pokariniai įvykiai sugriovė vieną vidutinę valstybę (Austro-Vengrija) ir vieną mažutę valstybėlę-Juodkalniją. Bet jų vietoje atsirado net 7 naujos mažos ar vidutinės valstybės, o keletas kitų (Airija, Ukraina, Gudija, Kaukazo tautos) apsistojo pusiaukely į nepriklausomybę, gavę siauresnę ar platesnę autonomiją. Taigi, Didžiojo Karo, to karo, kurį paruošė megalostatizmo garbintojai, išdavos aiškiai pasviro mikrostatizmo pusėn ir sudavė rimtą smūgį megalostatizmui.

Žinoma, egzaltuoto militarizmo laikais mažosios valstybės negali jaustis saugiai, o ypatingai tos, kurios nėra isoluotos salose ir pusiasaliuose ir turi ilgas kontinentines sienas su labai galingais kaimynais. Šiuo atžvilgiu Lietuvos geografinė padėtis kiek geresnė tik už Čeko-Slovakijos. Tačiau ir mažos valstybės, ir pavojingoje padėty esančios vis dėlto randa būdų išlikti, ilgai ir gerai gyventi. Mat, kulturingo, sąmoningo ir laisvę suprantančio piliečio moralinės jėgos dažnai turi nematomų ir sunkiai suskaičiuojamų rezervų. Reikia tik mokėti tuos rezervus perkelti iš statinės padėties į kinetinę, reikia tinkamai dinamizuoti žmonių valią ir pastangas. Čia turi veikti kartu protas ir savisaugos instinktas. O juos turi žadinti ne vien puikiųjų distancijų berybiai horizontai. Kaip sprogstamoji medžiaga mažiausioje erdvėje suspausta įgyja labai didelę jėgą, taip moraliniu atžvilgiu tvirtos ir kulturingos mažos tautos bei valstybės, aprėžtos siaurais horizontais, susiorientuoja horizontalinę augimo kryptį pakeisti vertikaline kryptimi ir iš to gaunami nuostabūs rezultatai. Tokiomis brangenybėmis mažutėse dežutėse yra jau virtę Belgija, Olandija, Danija ir Šveicarija. Tuo pačiu keliu sparčiai eina Čeko-Slovakija ir Baltijos valstybės. Vakarų Europos mažutės valstybės savo žemę tiek suhumanizavo, tiek ištraukia iš jos naudos ir pakelia jos vertę, kiek nepajėgia dar nė viena didžioji valstybė. Tai gelmių jėga atremta į žemę, į gamtinę realybę. Bet tai ne viskas. Belgija, Olandija, Šveicarija, Danija, Švedija, Norvegija ir Suomija taip sukulturina savo piliečius, veda tokią puikią tvarką ir išmokina savo laisvę branginti, moksluose ir mene užkariauja tiek laimėjimų, o savo literaturose paskelbia tiek universalinių idėjų, kad šitiek dvasinių turtų pasauliui neatskleidžia jokia lygaus didumo didžios valstybės provincija. Tai kilniųjų aukštybių nepavergiama jėga, tai tikrasai dvasios dinamizmas, gyvenimo kovose (dažnai net karuose) stipresnis už dideles tvirtoves ir milijonines armijas. Tai šitas mažųjų valstybių vertikalinis ūgis kalba mikrostatizmo naudai. Ir čia mums aiškėja, kad tautų ir valstybių galybė ir patvarumas gali remtis ne vien teritorijų platybėmis, bet gal dar daugiau jų dydis ir jėga gali būt matuoja-

mi jų dvasios kūrybinėmis pastangomis ir jų išdavomis jų dvasiniu dinamizmu.

Savo geopolitine padėtimi Lietuva yra buferinė valstybė didžiųjų tautų kontaktų zonoje, kur susiduria dažnai priešingi germanų ir slavių interesai. Saugiau būtų, jei tokios mažos valstybės ribos būtų nustatytos kompromisiniu būdu, dalyvaujant reikšmingiems tarptautinio arbitražo organams. Buferinės valstybės funkcija būtų neįsivelt į kurį ideologinį bloką ir gerai patarnauti susisiekimui bei transportui visų tų valstybių, kurios turi interesų jos teritoriją bei kelius tam tikslui panaudoti. Jei yra galimumų (jų ne visuomet esti!), tai plačia tarptautine sutartimi garantuotas buferinės valstybės neitralumas gali padidinti jos saugumą ir sustiprinti taiką jos pasieniuose. Mažai valstybei taika ne tik gerai apsimoka, bet ir būtinai yra reikalinga jos egzistencijai garantuoti. Taika ypač reikalinga tokiai mažai valstybei kuri turi kariauti net labai sunkų karą toli gražu su nepilnai dar apvaldytais gamtos elementais, keliant savo mažos žemės produktingumą ir savo negausios tautos kulturingumą pagal mūsų siūlomą vertikalinio ūgio teoriją.

Dar nematau reikalo atšaukti tai, kas buvo parašyta prieš dešimtį metų: Mažųjų tautų vertikaliniu ūgiu ir kūryba nepaprastai įturtintos žemės įgauna vidinės galybės, kuri peržengia jų siauras ribas ir net tarptautinių interesų sukury pelno joms didelį moralinį prestižą ir pagarbą kas dažnai atstoja joms milijonines armijas ir milijardines sumas. Ir didžiajam kaimynui darosi labai svarbu, kad kitas didelis kaimynas nepasisavintų to mažo, bet vertingo sklypo. Iš čia dygsta megalostatizmą neitralizuojančios apystovos, taip pat stiprinančios mažųjų tarptautinę padėtį. Ir juo didesnės varžytinės didžiųjų tarpe, tuo mažosios valstybės darosi vis reikalingesnės didžiosioms. Ir kol didžiosios valstybės ieško tarpusavio pusiausvyros, tol niekas negalės iš politinio žemėlapio išbraukti tokių aukštos kultūros lizdų, kaip Belgija, Olandija, Šveicarija ir Skandinavų valstybės.

Viršinis pavojus ir Lietuvai gali greičiau sumažėti, 1) jei ji pagreitintu tempu pasiektų tokį kulturinį ir ūkio lygį, kuriame jau seniai yra aukščiau sakytos mažosios Vakarų valstybės; 2) jei ji labai aiškiai ir su visomis logiškomis išdavomis suprastų savo buferinės padėties pareigas; 3) jei jos kultura ir patriotizmas pasiektų pačias plačiausias mases ne fizinės prievartos, bet moralinės disciplinos ir susiklausymo, susitarimo keliu.

Šiandien homo oeconomicus labai jau maža domės kreipia į tikrąsias moralines žmogaus charakterio vertybes, užmiršdamas, kad didžiosios ekonominės galybės — kaip Amerikos Jungtinės Valstybės, ir mažesnės — kaip Šveicarija, savo pradžią ir įsibėgėjimą gavo moralinėse versmėse, kuriose žmogaus laisvė, darbštumas, teisingumas, tolerancija, visas dvasinis komfortas spindėjo ypatingame grožy ir didybėje. Manytume, kad noras gyventi, būti ne tik nepriklausomiems, bet ir laisviems yra moralinės kategorijos dalykai, todėl priklauso ne tiek didžiųjų žemės erdvių ir turtų, kiek pilietinių tautos dorybių ir gero supratimo bei įvertinimo savo geografinės aplinkumos bei laikų dvasios. O šitokį supratimą įgyti nėra uždrausta ir mažoms tautoms. Net ir dideliame kryžkelės judėjime gerai vairuojamas mažas vežimėlis lengviau randa sau laisvą kelią ir išlieka nepaliestas... Ir vėl mes manome, kad Dievas leido mus mažus, kad savo kokybe galėtume tapti tobulesni.

Turinys

		Pusl.
1.	Neaiškumų ir painiavų kilmė	1
2.	Lietuvos ribos pagal istorinį kriterijų	3
3.	Lietuvos ribos pagal ekonominį kriterijų	7
4.	Lietuvos ribos pagal etnografinį kriterijų	12
5.	Ką liudija vietovardžiai?	17
6.	Lietuvos ribų kalbinis kriterijus	26
7.	Mažos valstybės funkcijos	30

Atspausdinta iš gamtos mokslų žurnalo KOSMOS XIX, 1938.

RIGA
LIEPAJA
MAŽEIKIAI
BIRŽAI
ŠVENTOJI
PALANGA
KRETINGA
TELŠIAI
ŠIAULIAI
ROKIŠKIS
DAUGAVPILS
KLAIPĖDA
PANEVĖŽYS
ZARASAI
BRĖŠLAUJA
UTENA
ŠILUTĖ
RASEINIAI
IV
KĖDAINIAI
UKMERGĖ
TAURAGĖ
PAGĖGIAI
ŠVENČIONYS
PASTOVIAI
NEMUNAS
ŠAKIAI
KAUNAS
KAIŠIADORYS
KOENIGSBERG
INSTERBURG
VILKAVIŠKIS
VILNIUS
MARIJAMPOLĖ
VILEIKA
AŠMENA
ALYTUS
III
MOLODEČNAS
LAZDIJAI
SEIRIJAI
VOLOŽINAS
SUVALKAI
LYDA
MENSK
AUGUSTAVAS
GARDINAS
ŠČUČINAS
NOWOGRODEK
STOŁPCE
SOKÓŁKA
II
LOMŻA
WOŁKOWYSK
NIEŚWIEŻ
BIAŁYSTOK
SŁONIM
BARANOWICZE
KOSSOW
PRUŽANA
WARSZAWA
I
ŁUNINIEC
DROHICZYN
KOBRYŃ
PIŃSK
BIAŁA
BRZEŚĆ
STOLIN
WŁODAWA
SARNY
I. Preponderance of Lithuanian history (XIV-XVIII centuries).
Lietuvių istorijos persvara (XIV-XVIII amžiai).
II. Southern limit of gravitation to the Lithuanian sea-shore.
Pietinė riba gravitacijos į Lietuvos pajūrį.
III. Southern limit of the Lithuanian ethnographic elements.
Lietuviškų etnografinių elementų pietinė riba.
IV. Southern and eastern limit of the preponderance of Lithuanian language.
Lietuvių kalbos persvaros pietinė ir rytinė riba.
V. Lithuanian speaking zones in the Polish State.
Lietuviškai kalbančios zonos Lenkijos valstybėje.
P.L.